

Cser Ferenc—Darai Lajos:

A nemzeti önismeret csapdái: közbevetés a nyelvtudományról.

A magyarság Kárpát-medencei eredetét bizonyító érvek összefoglalása.¹²⁷

Bizonyos vonatkozásokban ma is érvényes egy 'mellékfoglalkozású történész' 106 éve tett megállapítása, hogy „még nem akadt magyar történetíró, aki élete feladatává tette volna, megtisztítani a magyar történetet attól a végtelen sok gyomtól, mely a pártoskodó és gyáva történetcsinálók keze alatt benne felburjánzott. Alig van nemzet, amely a hazugságoknak vastagabb szemüvegén szemlélné saját történelmét.” (Szabó Ervin: „Történelmi hazugságok.” Népszava, 1902. február 1.) A hamis vonatkozások inkább sokasodtak, kiiktatásuk kísérletei rendre elbuktak, a magyar történelem megtisztítása tovább várat magára. S a helyzet lassan kuszább, mint valaha. Nem feltétlenül tudósi mulasztásból, mert a világháborúk s mozgalmak eseménysűrűsége szinte követhetlenné tette a tárgyat, s már érvényesül – ha nem is hat még széles körben – az igazlátás, ámde a hivatás-étosz hiánya fájó tény maradt mindeddig. Ugyanakkor a plebejus érvelés több ideológiai jellegű hamisságot teremtett, mint amennyi jó választ adott az örökösnek tekintett kérdésekre. Van azonban megoldás, a tudományt nem lehet visszatartani. Ahogy a kettős kultúra elve, azaz a népi és hatalmi műveltség párhuzamos érvényesülése magyarázatot adhat több évezrednyi eseményre, ennek különböző leágazásait az egyes vallásokba, embercsoportok törekvéseibe, tudományos hiedelmekbe, éppen hogy az ellenkező folyamatnak, a hamisítás továbbéltetésének is lehet tartanunk, különösen az emberi különbségek túlhangsúlyozása miatt. A nemzeti önismeret viszont mentesítheti magát e ráakódásoktól, felismerheti akár pártütőinek, akár egyetemesítő túlzásainak nem illeszkedő módszereit és megállapításait. Mert az ilyen túlzások, anakronizmusok mai tudományos szemléletünkben már nem állják meg a helyüket, azaz a kritikát vissza kell vinni a hamis építmények alapjaiig. Sok ilyen használhatatlan monolit vagy megalit tornyosul, óriás testével, félelmetes tekintélyével eltakarva a kilátást, a rálátást a tényekre. Szinte mindegyik tudományágban megtalálhatjuk elavultságainak kihatását a

¹²⁷ Előadás „Az élet tanítómestere? Történetírás, oktatás és kutatás a 19–21. századi Magyarországon” c. tudományos tanácskozáson. Kodolányi János Főiskola, Történeti Műhely, Székesfehérvár, 2007. november 14. (Az ugyanott kiadott konferenciakötet előadás szövegéből terjedelmi okokból lemaradt irodalomjegyzék itt elérhető.)

megújíthatatlan történetírásra, de a nyelvtudomány különösen kirívó iskolapéldája a homokra épített várnak, azaz elméletnek. S ha végső soron az összes korábbi ismeretállapot, következtetési cél és módszer összefüggése, együttes ereje tudta eddig megakadályozni a külön-külön való bírálatát az egyes területek tévedéseinek, akkor most szintén a tudományösszesség összehangzó eredményeivel kell az egyes ágazati elavultságoknak véget vetni. Ez legfőképpen a nyelvtudományra vonatkozik, annak a korábbi kétes történettudományi jellegű megállapításaira, illetve a történettudományt félretoló magatartására is. Ez a változás természetesen nemcsak a történettudományt emelheti fel a feladatait megoldani képes tudományos rangra, hanem hozzájárulhat a nyelvtudomány megújulásához is, amennyiben az ott megcsontosodott régi nézetek neki sem engedték felhasználni az újabb módszertani lehetőségeket, amelyekkel élve most már nagy felfedezéseket tehet. A történettudomány pedig végre megszabadulhat a nyelvtudományi közbevetéstől, ami mintegy vírus, hamis program, összekeverve a múltbeli értékrendet, hamisan rétegezte át a korai társadalmunkat, s nem megfelelően sorakoztatta és értékelte az ismert adatokat és a következtethető eseményi összefüggéseket.

Előzmény, egyik valótlan eredeztetésünk trónbitorlása

A magyarság eredetét a XIX. század folyamán alapvetően két elgondolás próbálta meg leírni: a kizárólag a nyelvi rokonságra épülő ú. n. finnugor¹²⁸ és a nyelvi, valamint a kulturális hagyományokra alapozó ú. n. török elmélet.¹²⁹ A kiegészítést követően az előbbi lett a Magyar Tudományos Akadémia egyetlen elfogadott származtatási elmélete, és azóta a magyar történelemtudomány ezt tanítja, ezt hirdeti, ezt ragozza. A hivatalos történelemtudomány semmiféle más megoldást nem fogad el, és a bármely más megoldásban gondolkozókat tudománytalannak, tulipántos álmodozónak, akár politikai alvilágnak is nyilvánítják.

A *finnugor elképzelés* lényege az, hogy valamikor, talán hat-nyolc évezreddel a jelenkor előtt (JE) létezett valahol az Urál környékén egy ősnép és egy ősnyelv, amit a nyelvtudomány és a történettudomány uráli ősnyelvnek, illetve uráli ősnépnek nevez. Ebből a kezdetekben leszakadtak a mai szamojéd népek és nyelvek, majd egy következő lépésben, az immár finnugornak nevezett maradék kettéoszlott a finn és az ugor ágra. Ezek közül az egyik – az elképzelésektől függően vagy a finn, vagy az ugor – az Urál ellentétes oldalára költözött, ahol aztán mindkettő újból csak két ágra bomlott: a finn a baltira és a permire, az ugor meg a magyarra és az obi-ugorra. Ez utóbbi elágazást valamikor a JE 3. év-

¹²⁸ Lásd pl. Budencz (1871), Zsirai (1935), Diószeghy (1978) vagy Glatz (1996), pp.: 8. 1. -40

¹²⁹ Példának okáért Kiszely (1996), Osetzky (1977), Götz (1991), Padányi (1989), Nagy (1987).

ezred elejére, közepére helyezik. A magyarok pedig ekkor valahol az Obtól délre élhettek, és az elképzelések szerint ekkor kezdődhetett meg a magyarság ad-digi halász-vadász műveltségének a levetkőzése, az állattenyésztő életmód föl-vétele s a magyarság lovas-nagyállattenyésztő néppé szerveződése.¹³⁰

Mínthogy a környező műveltségek ekkorra már egytől-egyig fémfeldolgozó, lovas-nagyállattenyésztők voltak, a magyarnak tőlük tanulva kellett legyőznie a köztük lévő hihetetlen nagy műveltségbeli különbségeket. Ezek a népek – megoldási felfogástól függően – türk, vagy iráni népek lehettek. Azonban egyetlen konkrét népet, vagy törzset sem tud a hivatalos tudomány megnevezni, mert nem hogy erre, de még a magyarság feltételezett helyére vonatkozóan sincs megegyezés a történészek között.

Később a magyarság a hivatalosan elfogadott elmélet szerint a sztyeppén különböző helyeken bolyongott, hogy aztán már a Kr. u. évszázadokban a Káma és a Volga közötti területen legyenek felfedezhetők. Ezt követően őseink türk (elsősorban a kazár) népek alatt élhettek, majd a Kr. u. IX. század végén önállósodtak és Európa legerősebb katonanépeként, a föltételezések szerint ekkor a szinte teljesen üres Kárpát-medencébe költöztek, ahol nagyon hamar – egy évszázadon belül – létrehozták Európa legkorszerűbb keresztény államát I. István királlyal a trónon.

Mindezen elképzelések alapja a magyar és az ú. n. finnugor népek nyelveinek a rokonsága. Régészeti adat, ami az elképzelést egyértelműen igazolná, azonban nincs. Olyan is kevés van, amely valamiként elősegítené, támogatná. Példának okáért ugor népet és nyelvet eleddig senki nem talált, sem a fönt megnevezett, sem a távolabbi körzetben. A szó mesterséges, de a jelentése sem ismert.

Ha igaznak fogadjuk el az elképzelést, akkor a magyarság a Kárpát-medencei megjelenésekor sztyeppéi, lovas-nagyállattenyésztő nép lehetett. Eme műveltség forrásainak a szókészletét kellene a nyelvében föllelni, a nyelvszerkezetnek valahol a türk és az iráni nyelvek között kellene elhelyezkednie. Azt kellene tapasztalnunk, hogy a külső hatások csökkenésével, vagy a Kárpát-medencében talált más népek nyelvének a hatására az államalapítástól kezdődően a magyar nyelvnek az angolhoz hasonló mértékű, rohamos változáson kellett volna átesnie, de még ma is erősen változó nyelvi környezetet kellene érzékelnünk. Mínt-hogy a ‘tanító’ népek műveltsége nagyságrendekkel magasabb szintűnek föltételezett, mint a Kr. e. 1. évezredi magyarságé, a hit, a mese és a regevilágunknak ugyancsak eme népeknek a hit, mese és regevilágát kellene tükröznie. Ugyancsak a magyar népesség embertani megjelenésének is a föltételezett uráli, és a későbbi szálláshelyeken föllehető embertani jegyeket kellene mutatnia.

Nézzük meg most, hogy mi is a valóság?

¹³⁰ Glatz (1996), p.: 8.

Bizonyíték, a magyar nyelv

A magyar nyelv a ragozó nyelvek családjához tartozik.¹³¹ Ezeken belül pedig ú.n. akkuzatív nyelv, ami azt jelenti, hogy közvetlen tárgy esetében a tárgyat ragozza. Első-szótaghangsúlyos nyelv, azonban a hosszabb szavakban a páratlan szótagok mellékhangsúllyal rendelkeznek. Következésképpen alkalmazza a magánhangzó harmóniát, miszerint nem csak a ragok magánhangzói illeszkednek a szó hangállományához, hanem az egyszerű magyar szavakban vagy csak magas, vagy csak mély hangzású magánhangzók lehetnek. A magas hangzásúak gyakran a közelséget, a mélyek a távolságot fejezik ki. Határozott és határozatlan névelőt használ a nyelv. Az igeidőket közvetlen ragozással képezi, az összetett igeidők ugyan a múltban még léteztek, a mai nyelvből már kikoptak, régiesnek hangzanak. Az összetett igeidőkben is a főigét ragozza, a kiegészítő szavak (vala, volt, stb) változatlanok maradtak. A mondatok szórendje szabad, a szavak mondatbeli szerepét ragokkal fejezi ki, a ragokat a szó végére illeszti. A birtokot helyezi előre, a birtokot a birtok mögé, és a birtokot ragozza. Tárgyas és részlegesen kettős igeragozása van. Alapszókészletének zöme egy vagy kéttagú szó, amelyekből képzőkkel, majd ragokkal képez fogalmakat. A magyar nyelv ma is egységes, nem szakadt nyelvjárásokra.¹³²

A nyelvek rokonságát a nyelvtani, hangtani és szótani hasonlóságok és egyezések száma és azok mértéke határozza meg. A hasonlóságokat és az egyezéseket a nyelvszerkezet, a hang- és a szókészlet, a szóképzés, a mondat és a nyelvtani elemek összességének figyelembevételével kell vizsgálni. Már a bevezetőben említett sajátságokban sem egyezik a magyar valamennyi rokonával. A magyarral közvetlen rokonnak tekinti a nyelvtudomány a két obi-ugor nyelvet, az osztjákot és a vogult, amelynek mintegy harminc nyelvjárását az Ob környékén mintegy tizenhatezer ember beszéli. A magyar nyelvet tizennégy millióan beszélik. A balti finn ág legnagyobb nyelve a finn, melyet öt és fél millióan beszélnek. A következő az észt, amelyet egy millióan, majd a lapp, amelyet mintegy kétszázötven ezren beszélnek. A permi ághoz tartozik a votják, a zürjén, a cseremis, a mordvin és a jurák, ezeket összesen mintegy másfél millióan beszélik.¹³³ A 22,5 millió finnugor nyelven beszélőből tehát 14 millióan magyarul beszélnek, és mégis, e legnagyobb lélekszámú nép nyelvének megnevezése nincs a nyelvcsoporthoz tartozó névben. Ott van azonban az ugor, jóllehet sem ilyen nyelvet, sem ilyen nevű népet nem ismer a történelem. A második legnagyobb nyelv, a finn viszont ott van. Ennek bizonyára nem tudományosan indokolható, hanem politikai okai vannak.

¹³¹ Crystal (1997), p.: 295.

¹³² Különösen érdemes megemlíteni Bowring (1830) ebbéli állásfoglalását, p.: viii.

¹³³ Crystal (1997), p.: 306.

A magyar nyelv hangkészlete nagyon bő.¹³⁴ Teljes ajakmozgással kilenc magánhangzót formálunk, mindegyiknek van hosszú és rövid változata. Itt meg kell különböztetnünk az *a*-t az *á*-tól, mert ugyan az *á* hosszabb, mint az *a*, de mégsem az *a* hosszú változata. Ugyanez vonatkozik az *e* és *é* viszonyára is. Mindkét hangpár képzése eltérő módon történik. Ha összehasonlítjuk a rokonokéval, akkor azok a magyarhoz képest kevesebb és más hangzókat használnak, a kiejtésük sokkal zártabb módon történik.¹³⁵ Mássalhangzóink száma 26, és mindegyiknek van kettőzött, ú. n. hosszú változata is. A rokon nyelvek – különösen az obi-ugor nyelvek – kevesebb mássalhangzót, és a magyar teljes vertikumú kiejtésétől eltérően, sokkal inkább hehezett, selyp és pöszített hangokat használnak.¹³⁶

A rokonítási elméletek elsődleges alapját a szókészlet képezi. Collinder szerint a magyarnak 504 finnugorra visszavezetett szótöve ismert.¹³⁷ Ezeken felül még néhány szárról fölteszik, hogy esetleg finnugor alapú, ahogy Budenz, ill. Lakó etimológiai szótárában sokkal több szót sorolnak fel, de csak ‘potenciálisan egyeztethető’ megjegyzéssel kísérve.¹³⁸ A szóeredetek levezetése gyakran ellentmondásos, megengedhetetlen módon kaotikusan változó mássalhangzókkal és értelmezéssel operálnak. A közvetlen rokonnak vélt osztják és vogul nyelv több mint ezer finnugornak vélt szóval rendelkezik. Mindazon magyar szavakat viszont, amelyek nem vezethetők le a finnugor nyelvekből, a magyar nyelvtudomány a magyar nyelv kölcsönzött szavainak tekinti.¹³⁹ Ebből a szempontból teljesen lényegtelennek vélik azt, hogy az adott szó a magyar nyelvben esetleg egy szóbokor meghatározó elemét képviseli, miközben az ú.n. kölcsönző nyelvben nem, sőt, esetleg ott még hangtanilag is idegen. Ez a fajta szemlélet határozottan előítéletet tükröz.

A nyelvrokonítási vizsgálatokhoz használható a Swadesh és Lees által kidolgozott ú.n. glottokronológiai vizsgálat.¹⁴⁰ Ebben kiválasztunk egy olyan alapfogalom-készletet, amely lehetőleg nem hangutánzó szavakból áll és nem a műveltséget jellemzi, majd meghatározzuk, hogy az összehasonlítandó nyelvekben az ezeket megjelölő szavak mekkora hányada vonatkoztatható ugyanarra a hangalakra. Minél több az azonos hangalakra visszavezethető szó, annál közelebbi a rokonság, annál kisebb idő telt el, amióta a két nyelv nem érintkezik egymással. Az elgondolás alapja az, hogy a nyelvekből hasonló sebességgel kopnak ki a szavak. A műveltséget nem tükröző száz magyar alapszót az alábbiakban foglal-

¹³⁴ Collinder (1957), pp.:367-371 .

¹³⁵ Collinder (1957), pp.: 321, 327 a két ugor nyelvnel, táblázatosan lásd Cser (2000) Függelék III. Táblázat.

¹³⁶ Cser (2000), p.: 100-101.

¹³⁷ Collinder (1977), pp.: 188-191, ill. Cser (2000), Függelék I. Táblázat.

¹³⁸ Budenz (1873), Lakó (1967), Lakó (1970) és Lakó (1978) – számtalan helyen megtalálható.

¹³⁹ Marátz (1998), de Götz (1994) is több helyen is jogosan bírálja ezt a felfogást.

¹⁴⁰ Swadesh (1952), Lees (1953).

juk össze,¹⁴¹ dőlt betűvel szedve mindama szavakat, amelyeket Collinder szótá-
ra¹⁴² finnugor alapúnak vél:

*én, te, mi, ez, az, ki, mi, nem, mind, sok, egy, kettő, nagy, hosszú, kicsi, nő, fér(fi), ember, hal, madár, kutya, tetű, fa, mag, levél, gyökér, kéreg, bőr, hús, vér, csont, zsír, tojás, szár, fark, toll, szőr, fej, fül, szem, orr, száj, fog, nyelv, köröm, láb, térd, kéz, has, nyak, mell, szív, máj, iv-(iszik), ev-(eszik), harap, lát, hall, tud, alv-(alszik), (meg)hal, (meg)öl, úsz-(ik), száll, men-(gy), jön, fek-(szik), ül, áll, ad, mond, nap, hold, csillag, víz, es(ö), kő, homok, föld, felhő, füst, tűz, hamu, ég, út, hegy, piros, zöld, sárga, fehér, fekete, éj(jel), meleg, hideg, te-
le, új, jó, kerek, száraz, név.*

Látható, hogy a finnugor eredetűnek tekintett szókészletből 56 tartozik a Swadesh és Lees által meghatározott 100 alapfogalomhoz. Ezek zöme egytagú szó. Az etimológiai szótárak szerint ezek szinte kizárólag uráli eredetűek, azaz régebbiek, mint 7 évezred. Az egyenletes kikopás tétele szerint ekkor a magyar nyelv stabilitása sokkal nagyobb, mint az egyébként vizsgált nyelveké, mert évezredenként a száz magyar alapszóból csak 9 kopott ki, miközben a hivatkozott nyelvekből 14. A rokon nyelvek közül a finnek mintegy 50 alapszava finnugor eredetű, de ebből csak 14 vezethető le a magyaréval azonos hangalakból.¹⁴³ A glottokronológia szerint a finn és a magyar távolsága így legalább 12 évezred. Ez azt jelenti, hogy ha el is fogadjuk a nyelvi családfát, a két nyelvnek még a jégkorszak fölmelegedése idején el kellett válnia egymástól. Ámbár ha figyelembe vesszük azt is, hogy mindkét nyelv változási sebessége kisebb, mint a tétel fölállításához használt nyelveké, akkor ez a távolság ennél az időtartamnál is sokkal nagyobb. A magyar és az obi-ugor nyelvek között 23 szó vonatkoztatható egymásra, így az ezek közötti távolság is legalább 5–6 évezredes,¹⁴⁴ ami ugyan-
csak sokkal nagyobb, mint amit az elméletek állítanak (2–2,5 évezred).

A glottokronológia tehát azt mutatja, hogy a finnugor nyelvek rokonsági foka meglehetősen kicsi. Sokkal kisebb, mint pl. az indoeurópai nyelvek legkisebb rokonsági foka¹⁴⁵ (kelta/örmény), és messze kisebb, mint pl. a török (türk) nyelveké, amelyek ugyan 2–3 évezrede váltak el egymástól, de még mindig kölcsönösen megértik egymást.¹⁴⁶ A magyar és a „legközelebbi rokonai” azonban már nem.

Érdemes megvizsgálni a magyar–sumér rokonsági fokot is. Ezt elvégezhetjük például a Halloran¹⁴⁷ szótárából merített sumér szavakkal, s kitűnik, hogy a

¹⁴¹ Crystal (1997), p.: 333 alapján.

¹⁴² Collinder (1977), pp.: 367-371.

¹⁴³ Cser (2000), p.: 96.

¹⁴⁴ Cser (2000), p.: 96 ill. lásd még a Függelék I. Táblázatát.

¹⁴⁵ Renfrew (1987) pp.: 113-117, ill. Lockwood (1972), de a rokonság mértéke jól érzékelhető Childe (1926) bevezető nyelvészeti részében is.

¹⁴⁶ Rédei Károly Népszabadság 1998. március 17., Kiszely (1996), p.: 74.

¹⁴⁷ Halloran (1998).

megegyező hangalakú szavak száma itt is csekély, ezért a magyar–sumér távolság is nagyon nagy. Messze nagyobb, mint amit akármilyen sumér–magyar származtatási modell megkívánna. Az egymásra vonatkoztatható szavak alapján a magyar és sumér távolsága is több mint 7 évezred, azaz a magyarnak és a sumérnak már akkor el kellett volna válnia egymástól, amikor a sumérok még meg sem jelentek a történelem színpadán.¹⁴⁸

A műveltségeket kifejező szavakat is érdemes vizsgálat alá venni, mert ezek alapján végigkísérhetjük, hogy az adott nyelvet beszélők milyen környezetben éltek, egy-egy műveltségi elem felvételekor kikkel álltak kapcsolatban. Ennek kifejezésére az alább felsorolt fogalomkört határoztuk meg, igyekezve a kezdetbeli letelepedett társadalmi formához tartozó műveltségi elemeket megszólaltatni. Dőlt betűkkel szedettek itt is a Collinder¹⁴⁹ szótárában megtalálható, finnugor eredetűnek vélt szavak:

erdő, barlang, folyó, tó, tenger, part, *ház, fal*, kapu, ablak, kémény, udvar, kert, mező, legelő, sarló, eke, vödör, tál, köcsög, balta, *kés*, kanál, villa, tű, cérna, búza, árpa, rozs, széna, szalma, répa, káposzta, bab, bor, szőlő, sör, bükk, éger, *nyír*, tölgy, *fenyő*, alma, körte, szilva, barack, tök, alom, kecske, *juh*, tehén, ökör, tyúk, kakas, bika, ló, kacs, *szarvas*, medve, *kígyó, hal, vaj*, tej, sajt, túró, hám, iga, nyereg, zabla, kapa, agyag, cserép, kerék, *arany, ezüst*, réz, bronz, *vas, öv*, szánt, arat, vet, csépel, öröl, süt, *főz, sző, fon, ró, nyíl, íj, varr, ell(ik)*, legel, isten, ördög, pap, ötvös, takács, bográn.

A magyar és a finnugor nyelvek ebben a vonatkozásban még nagyobb távolságra vannak egymástól, mint az alapszókészletüket tekintve. Ugyanakkor itt már több a sumérral rezonáló szó, ami esetlegesen valamilyen újkőkorszaki kulturális hatást már tükrözhet. A szókészletben azonban van egy halom olyan szó is, ami megint csak arra utal, hogy a magyar nyelv meglehetősen régen megismerkedett pl. a fémfeldolgozó műveltséggel. Erre egyértelműen utalnak a fémek nevei. A magyar vas szó finnugor eredetűnek véleményezett és ott ércet jelent. A finn a rezet nevezi vaski névvel. A réz, az ezüst szó azonban sem nem finnugor, sem nem indoeurópai, sem nem türk.

Márpedig bármelyik – erőltetett – eredeztetési elgondolást is tekintjük, a fémeket a magyar csakis indoeurópai (iráni), vagy türk népektől ismerhette meg. A magyar szavak azonban nem ezt tükrözik. Az aranyat a szanszkrit mélyebb rétegéből származó hieranya szóból próbálják meg levezetni¹⁵⁰ (azaz nem finnugor eredetű a szó). Márpedig, ha a szanszkrit mélyebb rétegeiből ered, akkor a szónak meglehetősen idősnek kell lennie a magyarban is. Amikor a magyar nyelv ezt a szót kölcsönözhetette, a magyar a származtatási elképzelések szerint vagy a

¹⁴⁸ Cser (2000), p.: 97.

¹⁴⁹ Collinder (1977), pp.: 188-191.

¹⁵⁰ Collinder (1977), p.: 141.

türk népek hatása alatt állt, vagy nem ismerte a fémeket. Ha pedig ismerte, akkor az átvétel akár fordított is lehet, azaz a szó tőlünk származik.

Fel kell még arra is hívni a figyelmet, hogy a magyar nyelv szókészletének rendkívül nagy hányada az ún. őselem, azaz etymon, ami azt jelenti, hogy egyszerű hangutánzó, mozgást leíró, vagy gyermeknyelvi szó. A magyar törzsszó-készlet kétharmada (66%) tartozik ide, míg a más nyelvekben ez az arány sokkal kisebb. Még a türk nyelvekben találunk 25% körüli őselemet, de pl. az angol nyelvben ez már kevesebb, mint 5%.¹⁵¹

A magyar nyelv a többes számot következetesen *-k* hanggal fejezi ki, míg a rokon nyelvekben *-i* és *-s* a többes szám ragjaiban föllelhető jel.¹⁵² A baszk nyelvben ugyancsak *-k* fejezi ki a többes számot,¹⁵³ de megjelenik ez a hang az örmény igeragozásban is, ahol egyébként a személyragok a magyaréval azonosak.¹⁵⁴ A finnugor nyelvek közül a lappban találkozunk a többes szám első személy ragjában a *-k*-val, és a mordvinban fordul elő még két helyen.

A magyar nyelv kétféle igeragozást használ: a tárgyatlant és a tárgyast. Tárgyas igeragozása Európa nyelveinek általában nincs, az obi-ugor nyelvek mellett még a permieknek van. A magyarban van kettős igeragozás, ami egyetlen finnugor nyelvben sincs, van ellenben az ergatív nyelvekben, mint amilyen a baszk és a sumér.

A magyar és az ún. rokon nyelvek nem azonos módon képezik a múlt időt. A magyar következetesen *-t-* hangot használ a múlt idő ragjában, a többi nyelvben a rag *-s-*, ill. *-i-* hangot tartalmaz. A magyar rag sokkal inkább összhangban van a szansz gyengeragozás *-t*, *-d* ragjával, mint a „rokonokéval”.

A magyar egyes és többes számot használ, az ugor nyelvek azonban használják a duális többest is, ami az indoeurópai nyelvek korai szakaszát is jellemezte.

A magyar igék közül kifejezetten hiányzik a birtoklást kifejező ige (*habeo*, *haben*, *to have*, stb), és a magyar ezt a fogalmat a *nekem van* szókapcsolattal fejezi ki. Ebben hasonlít a türk nyelvekre. Az indoeurópai nyelvek közül ez az ige hiányzik a kelta nyelvek egy részéből, a szanszkritból és az örményből.¹⁵⁵ Az ige hiánya a birtoklás fogalmának alárendelt szerepére utal a magyar műveltségénél. Az ige egyébként hiányzik a többi finnugor nyelvből is.

A magyarban van határozott és határozatlan névelő, ami a finnugor nyelvekben általában nincs. A személyes névmás egyes szám első személyét a magyar az *én* szóval fejezi ki. Valamennyi rokon nyelvben erre *m* hangzót tartalmazó szó szolgál, de ez a hang fejezi ki szinte minden európai nyelvben is ezt a fogalmat. A magyar a kivétel. Az egyes szám második személy ragja a *-d*, és ebben egyezik Európa valamennyi nyelvével.

¹⁵¹ Kiss (1999), p.:100.

¹⁵² Collinder (1957), pp.: 374, lásd az összehasonlítást Cser (2000), Függelék IV. Táblázatában.

¹⁵³ Laka (1998).

¹⁵⁴ Lockwood (1972), p.: 179.

¹⁵⁵ Lockwood (1972), p.: 171.

Meg kell még említenünk a magyar *szóképzés* sokoldalúságát és hatékonyságát. Az egyik legfőbb jellemzőt az igekötők adják. Ezekkel az alapigék jelentése módosítható meglehetősen széles mértékben. A rokon és a környező nyelvek nem, vagy csak korlátozott mértékben használnak igekötőket.

A képzők családja is hatalmas a magyar nyelvben, és ezek a fogalmak pontos meghatározásához hihetetlen nagy segítséget jelentenek. A magyar nyelvben megfogalmazhatunk eleddig ismeretlen fogalmakat is úgy, hogy minden magyarul tudó azt a fogalmat a szó alapján megérti. A szomszéd nyelvekben a fogalmakat leíró új szót előbb körül kell írni ahhoz, hogy mások megértsék.

Külön érdekessége a magyarnak, hogy ragokat is ragozhat, és így alkothat új kifejezést. Példa erre a *tőlem, hozzád*, stb. Hasonló módon ragokat személyraggal, birtokos raggal más finnugor nyelv nem láthat el, azonban az egyes számban a magyarral azonos raggal, hasonlóképen fejezik ki ezeket a fogalmakat a kelta utódnnyelvek.¹⁵⁶ Többes számú ragjaik már nem követik a magyart, nincsenek a magyaréhoz hasonlóan rendszerben.

A magyar nyelv változása nemcsak a kikopó szavak kis száma, hanem a legrégebbi magyar nyelvi emlékek alapján is meglehetősen lassú. A legrégebbi magyar szövegek – pl. a Halotti beszéd – latin írásmódja ellenére is még minden nehézség nélkül megérthetők.¹⁵⁷ Ez azt is jelenti, hogy a magyar nyelv a mai kifejezőképességével már a honfoglalás idején is rendelkezett. Az angol, vagy a francia nyelv hasonló korú szövegei a mai angol, vagy francia anyanyelvűek számára is már egyáltalán, vagy csak alig érthetők meg. Talán ennek a lassú változásnak köszönhető az, hogy a magyar nyelv az elmúlt évezred alatt sem szakadt szét nyelvjárásokra, egységes, egyetlen nyelvként maradt meg és él ma is.

Mindezek a jegyek arra utalnak, hogy a magyar nyelvnek kellett lenni egy hosszú, zárt letelepedett időszakának, amikor mind a nyelvtani rendszere, mind a nyelvi logikája kialakult és rögződött. Erre sem a finnugor, sem a közép-ázsiai (türk) származástani elképzelés nem nyújt lehetőséget.

A szétszórt népesség évszázados vándorlása nem nyelvfejllesztő, hanem a nyelvet izoláló, azt nyelvjárásokra bontó hatású. Lásd erre kiváló példaként a szláv, a germán, ill. a türk nyelvek felbomlását.

A magyar műveltségnek a honfoglalás idején írása volt, a rovásírások egyik fajtája.¹⁵⁸ Ezt a kereszténység fölvetelétől kezdve törvények tiltották, mégis a paraszti társadalomban túlélte. Írásjelei a kora rézkori Közép-Európa írásjeleivel harmonizálnak.¹⁵⁹

Végezetül még a zenei anyanyelvünkről néhány szó. A magyar népzene ötfogású hangrendszerből építkezik. A környezete – beleértve a finn és balti finn népeke zenéjét – hétfogású hangrendszerű. Az obi-ugor népek hangrendszere a

¹⁵⁶ Ó Se (1994), Robertson (1993).

¹⁵⁷ Glatz (1996), p.: 89.

¹⁵⁸ Forrai (1994), Györffy (1997).

¹⁵⁹ Gimbutas (1991), p.: 310, Rudgley (1999), pp.: 58-71. Illetve újabban Varga (2001) még nagyobb időtávlatba helyezi.

tonalitást sem éri el, vagy csak háromfogású.¹⁶⁰ Ötfogású hangrendszere van a türk népek egy részének és a távol-keleti japánnak. A magyar népzene ereszkedő dallamívű, és ez nem föltétlenül jellemzi a türk népek zenéjét.¹⁶¹ Ötfogású még az írek népzenejének egy része. A magyar tehát ebben is különbözik a közvetlen rokonainak tekintett népektől, műveltségektől.

Bizonyíték, a magyarság embertani képe

A honfoglalás kori magyarság embertani képét Bartucz és Lipták dolgozta fel. Kiszely elemzi a Kárpát-medence honfoglalás korát megelőző időszakainak is az embertani, képét ill. szembesíti a Kárpát-medencei embertani adatokat az eredeztetési modellek ú.n. őshaza helyszíneinek a megfelelő embertani anyagával.¹⁶²

A jelenkori magyarságról Henkeytől¹⁶³ kaphatunk adatokat. Az embertípusok alcsoportra osztásában a testmagasság, a test robusztussága és a koponya jellemzői számítanak meghatározóknak. A jelenleg élő ember tipizálásához fölhasználják még a bőr, a haj és a szem színét, ill. a szőrzetet, annak mennyiségét és göndörítettségét.¹⁶⁴ Ez utóbbiak a temetkezési helyekről előkerült csontvázak osztályozásában általában nem játszanak szerepet, jóllehet néhány mumifikálódott temennél ezek is megállapíthatók.

Ugyancsak a vércsoport és bizonyos gén-sajátságok is segítenek ma már a csoportosításban, de a történelem előtti embernél ezek még szintén nem nagyon jöhetnek számításba, jóllehet csonttöredékek alapján újabban már ezek a jellemzők is meghatározhatók.

Az AB0 vércsoport rendszer statisztikus elemzése ellenben már ma is kézzelfogható eredményekre vezetett, ahogy azt dr. Nagy Ákos legújabb tanulmánya alapján értelmezhetjük.¹⁶⁵

A koponya legfőbb jellemzői: hosszúság, szélesség, magasság és a forma. A hosszúság a felülnézetbeli koponya legnagyobb méretét, a szélesség a koponya legnagyobb szélességét, a koponya jelzőszám pedig a szélesség és a hosszúság arányának a százszorosát jelenti. Alapvetően három típust különböztetnek meg: hosszú, rövid és közepes koponyát (koponyajelző kisebb, mint 75, nagyobb, mint 80, illetve 75-80).¹⁶⁶

A koponya szélesség mellett az arc, és homlok szélességet is meg szokás adni. Ismeretesekek széles és keskeny arcú típusok. Ez a koponya magasságra vonatkoz-

¹⁶⁰ Lükő (1942), pp.: 291-319.

¹⁶¹ Csajághy (194).

¹⁶² Lipták (1954, 1957, 1977), Kiszely (1976).

¹⁶³ Henkey (1993), (1998), (1999).

¹⁶⁴ Garn (1976), Kiszely (1976).

¹⁶⁵ Nagy (2000).

¹⁶⁶ Kiszely (1976), p.: 141.

tatott szélességet jelenti. Ezen belül is fontos a járom-csont, ill. az állkapocs szélessége.

Fontos még a koponya alakja, azaz a homlok, a tarkó görbültsége. Vannak alacsony és magas, meredek, vagy lapos homlokú, vannak csapott, görbült, vagy csúcsos tarkójú embertípusok.

Fontos még az orr formája, ami egyenes, konkáv és konvex lehet.

A koponya magassága a fej magasságát jelenti. Alacsony és magas koponyájú típusokat különböztetnek meg.

Testmagasságot tekintve alacsony és magas típust tartanak nyilván.

A test felépítése lehet robosztus és lehet vékony (filigrán, azaz idegen szóval: gracile).

A testhosszúság arányában is vannak különbségek. Melegövi típusoknál általában a láb hosszú a törzshöz képest, a hidegövieknél ez fordított.

Biológiailag az emberiség egyetlen fajhoz tartozik, de ezen belül több alcsoportra (fajta) osztható fel. Öt alapvető csoportot különítenek általában el: veddo- ausztralid, europid (eurázsiai), mongolid, afrikoid és amerindid.¹⁶⁷ Ez akár öt eredetre is utalhat, jóllehet az eredet kérdése ma még nyitott.¹⁶⁸

A magyarság szempontjából, az ötből kettőt kell figyelembe vennünk: az europidot és a mongolidot. Az utóbbi tipikusan hidegövi, azaz alacsony, rövid lábú, széles, lapos arcú, gracilis típus. Több vonatkozásban rokona a neandervölgyinek, aki szintén rövid lábú, széles arcú, de az arca nem lapos, robosztus testfelépítésű, és vastag csontú. Kiszely meg is említi, hogy a mongolid is a neandervölgyiből eredhet, jóllehet a mongolid azért vékony csontozatú.

A robosztus, vastag csontozatú, de hosszú lábú ázsiai ősember a jávai ember, akinek fejformáját a későbbi ausztralid embernél vélik fölismereni.¹⁶⁹

Velük szemben áll az afrikoid, ill. az europid ember ugyancsak hosszú lábakkal, de vékony, magas testfelépítéssel, és hosszú, keskeny arcú fejjel.

Az europid embertípusokat a mai 'rendőrségi' források általában kaukázusinak jelölik. Ez természetesen nem egyetlen embertípus megjelölésére szolgál. A klasszikus kaukázusi europid embertípus hosszúfejű, keskeny arcú, vékony testalkatú. Ezek közül a magas testalkat az indoeurópaiak és a nordikus emberek klasszikus jellemzője,¹⁷⁰ az alacsony termet meg a keleti mediterrán emberé.

Velük szemben állanak viszont a crômagnon típusok, amelyek általában hosszú és széles fejűek, széles elsőarcúak, robosztus testalkatúak és vastag csontúak. A crômagnon A típushoz magas, a B típushoz alacsony testalkat tartozik. Az utóbbi rövidebb koponyájú változatát kelet-európainak (kelet-balti) nevezi Kiszely.¹⁷¹ Európa földrész legrégebbi embertípusai ezek.

¹⁶⁷ Kiszely (1976), pp.: 166, 175.

¹⁶⁸ Gamble (1993), pp.: 65-73, ill. Leakey (1994), pp.: 86-89.

¹⁶⁹ Flood (1995), p.: 75.

¹⁷⁰ Kiszely (1976), pp.: 140-141.

¹⁷¹ Kiszely (1976), p.: 144.

Rövid, kerek koponyájú, meredek homlokú, kis közepes testmagasságú ember az alpi típus. Az alpi embertípus a jégkorszak végén (mezolitikum) jelent meg Európában. Az alpi típushoz közel áll a lappid. Igen rövid fejű, kifejezetten alacsony, igen széles arcú emberek.¹⁷²

A keleti mediterrán típushoz vékony testalkat, hosszú, ill. igen hosszú fej és keskeny, lágyan kecses arc tartozik. Ennek három altípusa van, az iráni, a transzkáspi és az indid. Közép mediterrán típushoz tartozik a pontuszi, a gracilis mediterrán és az észak-afrikai. A kaspi változat magas, a pontuszi kisközepes, az iráni nagyközepes testmagasságú.¹⁷³ A nyugati mediterrán magasabb és kissé robosztusabb testalkatú, mint a keletiek. Vékony és alacsony testalkat, hosszú fej, keskeny arc jellemzi az átmeneti kőkortól ismert protomediterrán típust.

Az armenid (taurid, elő-ázsiai¹⁷⁴) szintén meglehetősen régi embertípus. Rövid, közepesen rövid, ill. kerek fejű, lapos homlokú, vékony és közepes termetű, a Kaukázustól délre általánosan elterjedt típus. Ennek és a mediterránnak a keveréke alkotja a sumér–akkád civilizáció embertípusát.¹⁷⁵

Később alakultak ki keveredés révén az uralid, a pamíri, a turanid¹⁷⁶ és a dinári (adriai) embertípusok. Valamennyit rövid, vagy közepesen rövid fej jellemzi. A turanid (Europo-mongolid) kialakulását Lipták az időszámításunk kezdetére teszi.¹⁷⁷ A pamíri és a turanid középmagas fejű, a turanid széles, a pamíri közepesen széles arcú (járomcsontú), nagyközepes, vagy nagy termetű. A turanid feje nagy, a pamírié kicsi.¹⁷⁸ Az uralid típus szintén europo-mongolid,¹⁷⁹ azaz széles járomcsontú, rövid fejű, de erősen hátrahajló és az arctól hátrafelé szélesedő koponyájú, alacsony arcú, mongolid jellegű (alacsony, vékony termetű) europid-mongolid keverék, mongolid túlsúllyal. A dinári típus közepesen széles, rövid, ill. túl rövid fejű, keskeny arcú, magas termetű fajta.¹⁸⁰

Számunkra külön figyelmet érdemelnek a cro-magnon típusok. Az A típus általában Nyugat-Európában fordul elő, a B típus pedig Közép- és Kelet-Európában. Magyarországon a B típus főleg az Alföldtől északkeletre található meg, de általánosan elterjedt a Kárpátoktól északkeletre, közvetlen azok környezetében, valamint ettől északra. A szlávok és a finnek klasszikus embertípusa. Elképzelhető, hogy ez a két korábbi embertípus, a kaukázusi és az őshonos nyugat-európai (neandervölgyi) ősember keveredésével jött létre.¹⁸¹ Jóllehet, egy ilyen keveredésre utaló konkrét archeológiai (csont) adatokat találhatunk,¹⁸² má-

¹⁷² Kiszely (1976), pp.: 145-146.

¹⁷³ Henkey (1998), p.: 50.

¹⁷⁴ Lipták (1977), p.: 239.

¹⁷⁵ Roux (1992), p.: 81, Osetzky (1977) ugyancsak megemlíti ezt a 48. lábjegyzetében, p.: 98.

¹⁷⁶ Osetzky (1977), pp.: 113, 197.

¹⁷⁷ Lipták (1955), p.: 238, idézi Osetzky (1977), a 93. lábjegyzetében, p.: 103.

¹⁷⁸ Henkey (1998), p.: 48

¹⁷⁹ Lipták (1977), p.: 244.

¹⁸⁰ Henkey (1998), p.: 49. Kiszely (1976), pp.: 147-148.

¹⁸¹ Clarke (1965).

¹⁸² Clarke (1965), pp.: 54-66.

sok mégis hevesen ellenzik a gondolatot.¹⁸³ Lipták a Kárpát-medencei embertípusok vizsgálatánál bevezette a Cro-Magnon C és C+ turanid típusokat is, de ezeket Henkey a turanidok közé sorolja.¹⁸⁴

A cro-magnon B és mongol típusok keverékeként jöhetett létre az uráli típus. A nordikus típus a klasszikus kaukázusi és a cro-magnon típusok keveredésével magyarázható.

A jelenkori magyarságot többségében a rövid és közepesen rövid fejű, széles arcú ember típus jellemzi. A testalkatot tekintve a közepesen magas alkat, inkább nehéz, mint vékony csontozat a jellemző. Ezzel szemben a környező ún. indoeurópai embereket a vékony csontozat, hosszú fej és keskeny arc uralja. Egyik népesség sem homogén, egész Európa lakossága kifejezetten kevert típusú, csak az átlagok jelzik ezt a különbséget. Henkey a magyarság típusait Közép-Ázsia jelenkori lakosságával veti össze, akiket ugyancsak a rövid fej és a mérsékelt közepes testmagasság jellemez. Ebből ki nem mondottan arra következtet Henkey, hogy a magyarság eredete Közép-Ázsia. Azonban a robosztus csontozat, a széles arc és emiatt a közepes, ill. rövid fej nem föltétlenül kell, hogy elvigyen minket Közép-Ázsiába, ugyane a típusok lehetnek a Kárpát-medence jégkorszaki cro-magnon típusú embere utódai is.

Végezetül a genetikai és a vércsoportelemzésről néhány szó. A magyar nyelvű etnikumban a környezetéhez képest kicsi a 0-vércsoport százalékos mennyisége, amit ellentételez az AB vércsoport szokatlan nagy százalékos részesedése.¹⁸⁵ Az A és a B vércsoport nagyjából megfelel a terület környezetében tapasztaltak. Ugyancsak nagy az AB vércsoport aránya a 0-hoz képest a honfoglalás előtti Kárpát-medencei leletekben, amiből Nagy Ákos arra következtet, hogy az AB mutáció elsődleges az örmény-asszír eredetű A-val és a mongol eredetű B-vel szemben (azaz nem azok keveredéséből származik), ugyanakkor a mutáció föltehetően a Kárpát-medencében jött létre. Ez egy nagyon fontos szerológiai adat, ami a magyarság Kárpát-medencei eredetének eléggé határozott jele.

És még valami nagyon fontos. A legutóbbi emberi génavizsgálatokban, amit több mint ezer európai férfin folytattak, az Y kromoszómát elemezték.¹⁸⁶ A kromoszóma mentén különféle módosulásokat, alléleket mutattak ki, és ezekből egyértelműen következett, hogy Európa legősibb génjét, az ún. aurignaci gént a magyar lakosság hordozza a legnagyobb mértékben (63%). Hozzájuk legközelebb a lengyel, az ukrán és a horvát lakosság áll (45-50%), majd fokozatosan ez az allél elhal. Ez az allél nem található meg Észak-Európában, így a rokonainknál sem, jóllehet, az ott végzett vizsgálat azért nem elégséges a kapcsolat tagadásához. Az anatóliai eredetű géneket nem lehetett a földrész középső részén kimutatni, az csak a Földközi-tenger partjai mentén terjedt, ezért Renfrew vissza

¹⁸³ Lásd Gamble munkáit.

¹⁸⁴ Henkey (1998), p.: 48.

¹⁸⁵ Nagy (2000), pp.: pp.: 14, 20, 29, 35, 64.

¹⁸⁶ Semino (2000).

is vonta az általa képviselt elgondolást,¹⁸⁷ mint tarthatatlant, hogy a földművelés újkőkorszaki terjedésével maga az ember is terjedt. Anélkül, hogy a részletekbe merülnénk, a fenti, röviden érintett eredmény már önmagában azt jelzi, hogy a legősibb gén a Kárpát-medencében és annak északi szomszédságában jelenhetett meg, hiszen a horvátokat csakis az avar korban telepítették át a Duna alsó szakasza mellé, korábban a szvidéri műveltség területén éltek.

A vércsoport és genetikai vizsgálatok a magyarságot megint csak a Kárpát-medencéhez kötik, nem pedig Ázsia nyugati, északi pereméhez.

Bizonyíték, a magyar népi műveltség

A néperedetési vizsgálatoknál nem tekinthetünk el a műveltségek, a kultúrák összehasonlításától sem. Különösen azért nem, mert a nyelvre épülő rokonítási elméletek azonnal a műveltségre is kiterjedtek, és korábban sokan a magyar nép műveltségi elemiben is a tundra halász-vadász műveltségi elemeit, azok sámánisztikus felfogását igyekeztek keresni.

A magyar népi ábrázoló művészetet a növényi elemek jellemzik.¹⁸⁸ Állatokat ritkán ábrázolnak, azok is zömükben madarak, vagy legelésző állatok, mint pl. a szarvas. Ragadozó állatokat a magyar népművészet szinte sehol sem ábrázol.

Ha szembe állítjuk vele az eredetelési elmélet forrásait, akkor azt kell látnunk, hogy mind az obi-ugor népek, mind a sztyeppei lovas nagyállattenyésztők nagyon nagy mértékben ábrázolják a ragadozó állatokat. Köztük is a ragadozó madarakat. Pl. az Árpád-házi legenda szerint a turulmadár (sas-szerű nagymadár) a törzs totemállata.

Mégis, már a honfoglalás kori temetőikben sem találunk ragadozó állatot ábrázoló sírmellékleteket, a ritkán előfordulókat is zömmel a sztyeppei területeken.

Ha a magyar népmese és regevilághoz fordulunk, meglepetéssel kell tapasztalnunk, hogy a magyarságnak nincs teremtéslegendája. Ám de néven nevezett istenei sincsenek. Az ugoroknak ellenben jól kifejlett származási legendáik és istentől eredeztetett királyaik voltak, amiket Kazár Lajos a japán eredetmondákkal talált hasonlónak.¹⁸⁹

A magyar népi hiedelemvilág kutatói ezt a kínos kérdést úgy próbálták meg megoldani, hogy bizonyára ilyenek a magyar hiedelemvilágban is voltak, csak a magyarság ezt már elfelejtette.¹⁹⁰ Ha viszont azt nézzük meg, hogy mit tartalmaz ez a mi saját hiedelemvilágunk, és milyen erkölcsi alapfelfogás jellemzi, akkor azonnal el kell ezt a vélekedést vetnünk.

¹⁸⁷ Gibbons (2000).

¹⁸⁸ Lásd például Viski (1928), Domanovszky (1981), vagy Lükő (1942).

¹⁸⁹ Kazár (1996), p.: 224, a 14. lábjegyzet.

¹⁹⁰ Példának okáért Komjáthy (1955), p.: 387.

Ugyanis a magyar népmesék alapfelfogása az, hogy a hős akkor ér célt, ha önmaga jó. A belső jóság nem külső, isteni parancsra történik, nem a megtorlástól való félelem váltja ki, hanem a jóra való törekvést fejezi ki, mint célt.

A magyar népi hitvilágot a léleknek, és nem annak megszemélyesített formájának, az isteneknek a tisztelete jellemzi. Lükő Gábor elemezte ezt a gondolkört és kijelentette, hogy a magyar népi hitvilágot elsősorban a lélek érdekelte, és az is főleg akkor, amikor a testből távozik.¹⁹¹ A képi ábrázolásban is a lélek jelképeit foghatjuk meg, mint pl. ami madár, kígyó, béka, szikra és föld (levegő, víz, tűz, föld). Ezeket a lélekelemeket a magyar műveltség nem személyesítette meg, hanem velük együtt, azokkal egyenrangú kapcsolatban élt. De lélekelemként foghatók fel a mesék hősét segítő és átváltozásra hajlamos állatok is (bukát vető és mássá alakuló róka, kakas, légy, darázs, méh, stb).¹⁹²

A népi hiedelemvilágban ugyancsak ezt tapasztalhatjuk: nincs nyoma Istennek, még kevésbé isteneknek.¹⁹³

Sámánisztikus felfogásra utaló elemeket is csak a sztyeppei részeken lehet elvétve találni,¹⁹⁴ sem a mi népi mese, rege és hiedelemvilágunkat nem jellemzik az elrévedő, látomásokkal manipuláló sámánok.¹⁹⁵ A magyar hiedelemvilág táltosai sem sámánok, ők sokkal inkább tudós tanítók, közösségi orvosok, esetleg papok.¹⁹⁶

A falusi élet még a XVIII. században is az ország tekintélyes területén (>30%) faluközösségekben zajlott. Nem jellemezte a közösségeket a föld magántulajdona, azon a faluközösség együttesen gazdálkodott. Ez nagymértékben mellérendelő szemléletet tükröz. Az emberek nem voltak egymásnak alárendelve és egymásnak kiszolgáltatva. Ez csakis II. József korában szűnt meg, amikor a maradék faluközösségeket is sikerült a Habsburg uralomnak fölszámolnia, és létrehozni a föld magántulajdonának a teljességét.¹⁹⁷

A mellérendelő szemléletet fejezi ki a fentiekben bemutatott jellemzők sora is (lélekhit, ragadozó állatábrázolások hiánya), de ezt fejezi ki a magyarság talál-mánya, a Koronatan is.¹⁹⁸

A Koronatan eredete a XI. századig visszavezethető, amikor is I. László királyunkat már nem az addig királynak nevezett, hanem az országhoz rendelt koronával koronázták királlyá. A Képes Krónika Salamonig következetesen királyi koronát említ, I. Géza és László korától kezdve pedig ország koronát.¹⁹⁹ A magyar korona latin neve is ezt jelenti: *Sacra Regni Hungarici Corona*, azaz A Hun

¹⁹¹ Lükő (1942), p.: 30.

¹⁹² Burányi (1999), p.: 48, ill. több mesét Kovács (1994) és Illyés (1966) kötetéből.

¹⁹³ Dömötör (1981).

¹⁹⁴ Diószegi (1973), pp.: 104, Diószegi (1978) pp.: 287-288.

¹⁹⁵ László (1967), p.: 35.

¹⁹⁶ Kiszely (1996) p.: 467.

¹⁹⁷ Tagányi (1878), pp.: 347-351.

¹⁹⁸ Zétényi (1997), p.: 17.

¹⁹⁹ *Képes Krónika*.

Törzs Országának Megszentelt Koronája. Az ország, és nem a király koronája!²⁰⁰ A Koronatan sajátsága az, hogy a Korona az ország birtokosa, tulajdonosa, és a Korona alá tartozik valamennyi magyarországi ember, beleértve az egyszerű parasztot és a királyt is. A király a kormányzásra, az uralkodásra a Koronától kapott jogosítványt, és nem ő birtokolja az országot, mint ahogy ez volt a szabály az egész hűbérúri Európában. A Koronatan mellérendelő szemléletét később Werbőczy roppantotta meg, és emelte ki a nemességet a jobbágyokkal szemben, akik addig nem voltak szolgák, mint a többi európai hasonló helyzetű ember.

Az alárendelő szemlélet volt uralkodó Európában már a JE 8. évezredtől kezdődően. Az istenek és azok földi helytartói, a királyok, a rabszolgaság, az uralkodó nemesek és uralom alá vetett szolgák kifejezetten az alárendelő szemléleti mód megnyilvánulásai. Alárendelő szemléleti módú társadalmakra általában a társadalom kettőssége a jellemző.²⁰¹ Más műveltség, más jelképek tartoznak az uralkodó előkelők, és más az alattuk élő, letelepedett népekre. Általában azt láthatjuk, hogy a leíró történelem, a regék az uralkodó előkelők történetét, mozgását, változásait közlik, az alattuk élő letelepedettek, szolgák műveltségét legfeljebb az uralkodókéba beolvasztják.

A régész is szívesebben dolgozza fel a néhány gazdag sír tartalmát, mintsem vesződik a szegény ember sírjainak tömegével. Magyarországon László Gyula volt az első, aki a szegény ember régészének tartva magát, komolyan foglalkozott a népi települések sírjaival, és maga is kimutatta: nem szabad a gazdagok sírjaiból az alattuk élő nép műveltségére, jellemzőire következtetni.²⁰²

A letelepedett népességre már az ú.n. honfoglalás idején is a növényeket ábrázoló, mellérendelő szemlélet volt a jellemző, ezért a mai műveltség elemeit visszavezethetjük a honfoglalás előtti népességre is. Ez a jellemzőjük élesen megkülönbözteti a magyarságot mind a föltételezett elődeitől, mind pedig Árpád honfoglaló népétől.

Ez utóbbiak csak az uralkodó előkelőket és nem a magyar népi tömegeket jelentették.

Bizonyíték, Kárpát-medence történelme kőkortól napjainkig

Mielőtt a Kárpát-medence történetét végigkísérnénk, foglalkoznunk kell az időrendek kérdésével. A XX. századi történetírás zömmel olyan időrendben mozgott, amely ma már kétségtelenül hibásnak mondható. A legújabb kori geofizika már abszolút időmeghatározási eszközöket hozott létre, és ezek segítségével nem csak a közelmúlt, hanem a távoli jégkorszakok időrendje is meg lehet-

²⁰⁰ Csihák (1999), pp.: 51-54.

²⁰¹ Lásd pl. Mellaart (1981), p.: 12.

²⁰² László (1997), pp.: 5-9.

sen egyértelműen rögzíthető. A legkorábbi idők rendjére az oxigént tartalmazó üledékek izotóp összetétele és a kiülepedés idejének más független fizikai módszerrel való meghatározása adja meg a választ. A jelenkorhoz közeli idők pontos meghatározására meg két módszer is ismert, az egyik a szén izotópok alapján becsült keletkezési idő, a másik pedig a kovát tartalmazó anyagok eltemetésének időpontja a termolumineszcencia módszerével meghatározott foton kibocsátás alapján.

A jégkorszakok időrendje a következő: Az 5.300.000–2.000.000 évig tartó pliocén első szakasza preglaciális, azaz jégkorszak előtti, majd 2 millió éve kezdődött a dunai I-II. jégkorszak.²⁰³ Ezt követte az 1,6 millió éve indult bieber, 1 millió éve a gүнz, – melynek hidegcsúcsa 550 ezer éve volt – és 320–250.000 éve a mindel jégkorszak (utóbbit a hagyományos felfogás 750–450.000 közé teszi). A riss jégkorszak 250–130.000 évig tartott (a hagyományos felfogás 375–275.000 közé teszi). A riss első lehülése 235 évezrede, e jégkorszak hidegtetözése pedig 165 évezrede volt. A 135.000 éve kezdődött utolsó jégkorszak, a wүrm kb. 17 ezer éve fejeződött be, és pár ezer év alatt felmelegedett a mai szintre.

A wүrmöt nagy fölmelegedés előzte meg, aztán kezdetben csak lassan hűlt, és ezért pl. Közép-Európában nem érzékelhető a 95 évezrede történt első tetözése. Folyamatosan hűlt tovább, és 70-65 évezreddel ezelőtt volt a második, immár valódi hidegtetözése. Az ezt követő kis mértékű fölmelegedés után azonban fokozatosan tovább hűlt, míg 22 évezreddel ezelőtt a Kárpát-medencében tundrai körülményeket okozva tetözött. A fölmelegedése 18-15 évezreddel ezelőtt váltott gyorsuló mértékre, majd még három kisebb-nagyobb visszahűlést követően (idősebb dryas JE 10., az ifjabb dryas a JE 9., és egy rövid lehülés a JE 8. évezredben) a világoceánok JE 7,5 évezreddel ezelőttre érték el a jelenlegi vízszintjüket, azaz ekkorra fejeződött be a jégkorszak fölmelegedése, az északi féltekét borító jég elolvadása.²⁰⁴ A Fekete-tenger erre az időszakra területének a felére zsugorodott, mert kiszáradt, ám benne édesvízi élet volt. Az utolsó hirtelen olvadáskor a Boszporusz átszakadt és a Fekete-tenger ekkor rendkívüli gyorsan sós vízzel töltődött fel, az esetlegesen a partján lévő emberi települések részben elpusztultak, részben a környezetbe elmenekültek.²⁰⁵

A Kárpát-medencében már a mindel előtti időszakban megjelent a modern ember ősemberi elődje, *Homo erectus* műveltséggel. Ám a 450 ezer éve felbukkant Vértesszőlős műveltsége pattintott kavics szerszámairól – a 150.000 évvel későbbi Saint Acheul-i leletről – az acheuli elnevezést kapta. Pedig annál régebbi még a 330.000 éves Vértesszőlős II. is. Ennek *Homo erectus* szerszámokkal és tűzrakó hellyel tehát már a mindel során és, a riss kezdetén megjelent és élt. Majd jön az id. budai, illetve a Vértesszőlős III. *Homo erectus* 1400 cm³-es ko-

²⁰³ Zeuner (1946), Winograd (1988), p.: 177, Lorius (1985), p.: 594, Flood (1995), p.: 86 és Cser (2000), pp.: 13-15, 222-223.

²⁰⁴ Ryan (1998), pp.: 104, 154-158, Oppenheimer (1998), pp.: 30, 37-38, Lorius (1985), p.: 592, 1. Ábra.

²⁰⁵ Ryan (1998), pp.: 188-201.

ponyacsonttal, emberi lábnyommal, s finomabb szerszámkidolgozás jellemzi. 230.000 éves a Vértesszőlős IV. és budai műveltség *Homo erectus*a. Kb. 130.000 éves a riss végi interglaciálisbeli, würm kezdeti Subalyuk műveltség *Homo sapiens neanderthalis* embere a Bükk-hegységben, kőszáli kecske vadászattal. A Würm 75–65 évezreddel ezelőtti legmélyebb lehülése, majd az azt követő interstadiális után 60–55.000 között, az újabb lehülés kezdetén induló Istállóskő I. műveltségét legalább 35 évezrede²⁰⁶ követte Istállóskő II. A Szeletái szintén ekkoriban jelent meg, s folytatódott az ekkor indult holocénban, és átnyúlt egészen a 17.000 éve megindult fölmelegedésbe, posztglaciálisba is.

A Dunántúlon tehát több helyen is ismert a *Homo erectus* időszak, avagy műveltség kavicskultúrája (Tata, Buda). Vértesszőlősön koponya töredéket is találtak, immár a korához képest fejlett koponyára utalva: térfogata a későbbi neandervölgyi emberéhez volt mérhető. E leletek kora JE 325 és 275 évezred közötti, s ezek az emberek pattintott kavics szerszámokat készítettek.²⁰⁷ Aztán a würm lehülésekor már nem csak a Dunántúlon (Tata, Érd, Buda) találunk emberi telepeket, hanem a Bükk hegységben is (Subalyuk barlang).²⁰⁸ Az emberi leletek e helyeken azonban csak fogakat eredményeztek a mai kutatás számára, a műveltségek pedig határozottan vadász műveltségek voltak, ahhoz igazodó, zömmel kavicsból pattintott szerszámokkal.

Subalyuk vadászott állata a kőszáli kecske volt, ami önmagában komoly fegyvertény, mert az egyik legóvatosabb állat Euráziában, amit még golyós fegyverrel sem könnyű leteríteni.²⁰⁹ Szerszámaikat mousteri szerszámoknak nevezik, és Európában a Dordogne völgyétől a Dnyeperig, majd az orosz síkságot kihagyva, a Kaukázustól a Tien-Sanig találhatók meg a telepeik.²¹⁰ A bükki műveltség embere túlélte a jégkorszak első komolyabb lehülését és ipara átalakult a Szeleta emberének műveltségévé, ami egészen a jégkorszak fölmelegedéséig nyomon követhető. A Szeleta műveltséget a gyönyörűen megmunkált nagyméretű lándzsahegyek jellemezték. A Dunántúlon is folytatódtak a korábbi műveltségek, és itt találjuk meg a legkorábbi csiszolt csonteszközöket is (Tata). A vadászott állat itt a barlangi medve volt, épp úgy, mint korábban az érdi műveltségénél.²¹¹

A Bükk nyugati oldalán mintegy 40 évezreddel a jelen előtt jelent meg a csonteszközöket készítő ember műveltsége. Emberi csontleletet nem találtak, ám de az eszközei alapján a mintegy 5 évezreddel későbbi, franciaországi aurignaci műveltség legkorábbi megjelenésének tekintik. Rá jellemző a legősibb európai, modern ember génje. Az Istállóskő műveltsége madárra vadászott, finom csont

²⁰⁶ Ha korrekt a C14, akkor az évszámhoz kb. 5 évezredet kell kalibrációként hozzáadni, ami Flood munkája alapján nyerhető adat.

²⁰⁷ Kretzói (1990), pp.: 180, 216, 531, Gáboriné (1980), pp.: 124, 138.

²⁰⁸ Gáboriné (1980), p.: 116.

²⁰⁹ Gáboriné (1980), pp.:116-117.

²¹⁰ Gábori (1978), pp.: 37, 39, 68, 81, 135, 262-263, 274-278.

²¹¹ Gáboriné (1980), pp.: 119, 169.

eszközeiből nyílhegyeket is készített. Itt találták meg a világ legrégebbi hangszerét, medvecsontból faragott sípot, rajta már ötfogású dallam volt megszólaltatható.²¹²

A Würm tundrai jellegű lehülését megelőzően a JE 28-29. évezredben jelentek meg a Kelet-Európában kialakult²¹³ mamutra vadászó emberek, akik a mamutot követve kerültek be a Kárpát-medencébe. Kifejezetten síkvidéki műveltségük volt, merthogy a vadászott állatuk nem ment 400 m tengerszint feletti magasság fölé. A Kárpát-medencében kellett megélniük vadászott állatuk kihalását, és itt tértek át a tundrai szarvas vadászatára. A korábbi népességgel együtt éltek, mert vadászterületük más volt. A gravetti népe kifejezetten a későbbi lovas-nagyállattenyésztő műveltségek szokásai szerint téli és nyári szálláshellyel rendelkezett, mert hogy követte a vadászott állata vonulását. A Kárpát-medencében a téli szálláshelyük volt. A bodrogkeresztúri a legrégebbi telepük, majd a Duna-kanyarban, a Dunántúl több pontján, Szeged környékén ismertek telepeik. A nevüket a jellegzetes nyílhegyeik alapján kapták.²¹⁴

Sárváron a későbbi tundrai vadász népekéhez hasonló sátrak nyomait ásták ki a régészek. Ők voltak az első sátorlakók.²¹⁵ Velük párhuzamosan a dombvidéken tovább folytatódtak a korábbi mousteri műveltségek, de fokozatosan átalakulva, mígnem a hideg tetőzésekor ott is megjelentek a gravetti szerszámok. A Pilis több barlangjában találkozunk az ú. n. barlangi gravetti műveltség²¹⁶ elemivel. Emberi leletet azonban nem találtak a régészek, ezért az ember típusára csakis a szerszámaik alapján következtetnek. A két műveltség keveredése itt azért tettenérhető.

A Würm fölmelegedésekor a rénszarvasok északra vonultak és követték őket a gravetti műveltség emberei is. A dombvidéki műveltségek területén a legfelsőbb rétegeket a csapadékos időjárás elmosta, ezért nincs adatunk, hogy túlélték-e azok a műveltségek a jégkorszakot.²¹⁷ Mégis, két adattal rendelkezünk: a Szbalyuk környékén egyéves gyermek csontvázát találták meg, akiről föltételezték, hogy cigánygyerek elásott teteme, de a kormeghatározás 20 évezredes kort mutatott ki.²¹⁸ A másik adat, hogy az újkőkorszakban, amikor a Kárpát-medence síkvidéki folyampartjaihoz (Körös—Tisza) Anatóliából gabonatermelő népesség érkezett, a dombvidéki területeken túlélő emberek mintegy száz év alatt átvették az új típusú műveltséget, és kifejlesztették az ú.n. vonalkerámia bükki műveltségét. Ennek kora a korszerű adatok alapján a JE 9. évezred, azaz JE 8500 körüli.

Ekkor volt a Würm utolsó kisebb lehülése, amikor Anatólia kiszáradt és onnan a korábbi, immár kerámiát készítő műveltségek eltűntek.

²¹² Gáboriné (1980), p.: 178.

²¹³ Don mellett található a műveltségnek a mousteriből az ú. n. gravettibe történő átfajlódése.

²¹⁴ Gáboriné (1980), pp.: 207.

²¹⁵ Gáboriné (1980), pp.: 219-223.

²¹⁶ Gáboriné (1980), pp.: 244-248

²¹⁷ Gáboriné (1980), p.: 199.

²¹⁸ Gáboriné (1980), p.: 173.

A Boszporusz átszakadásakor a Fekete-tenger mentén egyszerre több műveltség is megjelent.²¹⁹ Jellemzőjük, hogy már a házasított búzát és az árpát ekés földműveléssel termelték, embert formáló edényeket készítettek, ismerték a rézöntés technikáját és alárendelő szemléletük volt: isteneket tiszteltek. A Kárpát-medencében a Duna–Tisza összefolyás mellé telepedtek, és hamarosan fölvaltatták a virágzó Körös–Tisza műveltséget. Vinča a legjelentősebb telephelyük, ahonnan Vinča műveltségnek nevezik őket. Rezet bányásztak, mert Rudna Glavánál 25 méter mélyre vezető bánya alján korabeli kerámiát találtak.²²⁰ Rezet öntöttek immár a JE 8. évezred végén, több mint két évezreddel megelőzve a sumér műveltség megjelenését. A Szegvár–Tűzköves (Szentés) mellett kiásott 7 évezredes szobor vállán rézsarlót lehet látni. Ez is azt jelenti, hogy rezet önteniük kellett, mert természetes rézből ilyen eszköz nem készíthető. A szobor vállán lévő rézsarló egy példányát Zaleszentmihályon, régészetileg nem datálható helyen meg is találták.

Ez a műveltség már írt. Írásjeleiket nem csak a Tatárlakai táblákon,²²¹ hanem számtalan cseréptöredéken, nem csak a Kárpát-medencében, hanem a Balkánon több helyen meg lehetett találni. Így pl. Thesszalonikiben, a Karanovó műveltségében, majd Erdélyben is több helyen.²²² Torma Zsófia a XIX. században már ásva ki ehhez a műveltséghez tartozó írásjeleket tartalmazó cseréptöredékeket.²²³ Az írásjelek mintegy kétharmada megtalálható a későbbi ún. Lineáris A írásjelei között, aminek a fele viszont a még későbbi Lineáris B jeleinek felelt meg.²²⁴ A lineáris A jeleit találjuk meg aztán a ciprusi írásjelek között is. Az itt megtalált írás nem kereskedelmi, elszámoló jellegű, mint a másfél-két évezreddel később megszületett sumér írás, hanem minden bizonnyal vallási emlékeket rögzítő. A Tatárlakai tábla 13 írásjeléből nyolc megtalálható a székely/magyar rovásírás jelei között.²²⁵

A Kárpát-medencében ekkor három fajta műveltséget találunk.²²⁶ A Tisza (Vinča) műveltséggel érintkezett nyugaton az alföldi vonalkerámiás műveltség, ami áterjedt a Dunántúlra is. Északon a Bükki műveltséget találjuk, amely embertanilag nem hígult fel a tiszai műveltség emberével, de nem vette át annak embert formáló kerámiáját sem. Később kottafejes műveltség néven terjedt át a Kárpátokon egészen a Dnyeperig, és alkotta a kukutyini (cucuteny-i) műveltséget JE 6 évezreddel.²²⁷ A földművelés mellett az ércbányászat, a fémöntés és a

²¹⁹ Mellaart (1981), pp.: 101, 248-248.

²²⁰ Renfrew (1978), p.: 209.

²²¹ Forrai (1994), pp.: 24-26, Gimbutas (1982), p.: 88, Rudgley (1999), p.: 59.

²²² Gimbutas (1991), pp.: 310-347, Rudgley (1999), pp.: 59-70.

²²³ Forrai (1994), pp.: 24-26.

²²⁴ Rudgley (1999), p.: 70.

²²⁵ Forrai (1994), p.: 25.

²²⁶ Makkay (1982), pp.: 47-67, Kalicz (1970), p.: 43.

²²⁷ Gimbutas (1991), p.: 103, Gimbutas (1982), pp.: 33-36.

fémfeldolgozás jellemezte a műveltséget, olyannyira, hogy a tőle délre és keletre élő pásztor műveltségeket is innen látták el rézzel.²²⁸

A kottafejes műveltség terjedt aztán tovább Európa nyugati felére, ahol faluközösségek és mellérendelő szemlélet, istenek hiánya jellemezte. Childe ezt a műveltséget öreg-európai, ill. Duna I és Duna II műveltségnek nevezte, és kiemelte békés jellegét, meg azt, hogy más forma mezőgazdaságot folytatott, mint a korabeli folyamközi, ill. balkáni műveltségek. A gabonatermelés során kimerült földet itt elhagyták, de előbb betelepítették erdővel, majd amikor az megerősödött, az erdőt fölégették és visszatértek. A hamuval ugyanis visszakerültek a termőföldre a kilúgozott elemek.²²⁹ Nem a folyamközben megismert tellek jellemzik az itteni településeket, hanem időszakonként odébb költöztek, majd tovább, majd vissza, de nem pontosan ugyanarra a helyre.

Erre az időre az orosz sztyeppe pásztornépei befogták a lovat és kialakították a harci baltát, – kezdetben kőből, később rézből – és a JE 6. évezred közepén megindult délnyugat felé az első kurgán invázió.²³⁰ Ennek forrása az orosz sztyeppe déli peremén élő halomsíros műveltség volt. Ennek során a harci-baltások fölégették a balkáni műveltségeket, és megjelent ott is a sztyeppén ekkorra már egyeduralkodó társadalmi tagozódás és annak jele: a gazdag ember sírja a szegényé mellett. Különösen gazdagok voltak azok a sírok, amelyek fölé hatalmas dombot – kurgánt – emeltek, ahová a főnököt temették, gyakran udvaroncaival és ágyasaival egyetemben. Az első kurgán invázió még mindent fölégetett, és pásztor műveltséget vitt a korábbi földművelő helyére.²³¹

Az inváziót követően néhány emberöltővel később azonban újra helyreállt a földművelés, hogy aztán a következő, a második kurgán invázió idején, a JE 5,5 évezreddel, a lovas kocsi birtokában, már ne égessék föl azt, hanem rátelepedve, úr és szolga viszonyt teremtve folytassák az alárendelő szemléletű műveltséget.²³² Ennek a forrása az orosz sztyeppe északkeleti területe, a Volga és Káma vidéke volt. A korábbi faluközpontok közösségi házai átalakultak urasági erődé, ahol már az urak hitének megfelelő formájú kerámia és rézeszközök sorozata készült. Ám ebben az időszakban jelent meg ezen a területen a bronz is, amihez a környezet bronzával ellentétben ötvöző elemként nem arzént – később ónt – használtak, hanem antimont.²³³ A Kárpát-medence antimon bronzának a minősége olyan jó volt, hogy később még a vaskorszak megérkezését is késleltette, mert a Kr. e. 5. évszázadban ez a bronz még mindig olcsóbb és jobb volt, mint a korabeli vas.²³⁴ A második kurgán invázió elsősorban a Kárpátokon belül a Tisza és a Duna mentén haladt északra, majd nyugatra, de nem hatolt be a domb-

²²⁸ Gimbutas (1991), p.: 361.

²²⁹ Childe (1954), pp.: 62.

²³⁰ Gimbutas (1991), pp.: 358-359.

²³¹ László (1974), p.: 75.

²³² Gimbutas (1982), p.: 34, Gimbutas (1991), p.: 385, Sherrat (1998a), p.: 169.

²³³ Bárczi (1999), p.: 10.

²³⁴ Bárczi (1999), p.: 11.

vidéki műveltségi területekre. Ugyanakkor a Kárpátoktól északra is haladt, és ekkor a Dnyeper keleti oldalától a vonalkerámia műveltsége északra, északkeletre ‘menekül’, és az Ural nyugati területeit foglalja el.²³⁵ A glottokronológiai eredményekkel összhangban ekkor távozhatott az ‘ugor’ műveltség Európa közepéről, és kezdett a nyelve lepusztulni, hogy mára mintegy harminc nyelvjárásban csak töredékeiben tartalmazza mindazt, amit a magyar nyelv még ma is bír.

A harmadik kurgán invázió forrása immár a Kárpát-medence nyugati fele volt. JE 5 évezreddel indult el Somogyvár-Vinkovciból az ú.n. harangedény műveltség nyugatra, teljessé téve Európa indoeurópaizálódását.²³⁶ Ezzel egy időben jelent meg – ettől függetlenül – a már sumér nyelvűnek mondható műveltség a Folyamközben. A Kárpátok északkeleti területein – a medencén belül és kívül egyaránt – a vonalkerámias műveltség szinte érintetlenül továbbélt eddig. Ez több mint három évezredes viszonylag egységes fejlődést jelent. Ennek magva a bükki műveltség volt, amelynek a maga korába a Felvidéken, egészen az Alföld pereméig, majd Erdélyben több mint 700 telepe ismeretes.²³⁷ Ha egy műveltség ennyi ideig viszonylag folyamatosan fejlődhet, akkor a műveltséghez tartoznia kell egy viszonylag fejlett nyelvnek is. Ha a továbbiakban nem találkozzunk olyan eseménnyel, amelynek során ez a műveltség kiirtódott volna, akkor a területen élők nyelvében még ma is meg kell találnunk a hosszú ideig fejlett műveltség nyelvét, mint utódnyelvet.

A harmadik kurgán invázió most sem érintette az Észak-Keleti-Kárpátok környezetét. Sőt, az egységes sírokat, azaz a gazdagok sírjának a hiányát egészen a Kr. e. VII. századig megfigyelhetjük, elsősorban Erdélyben.²³⁸

Ekkorra pedig már a kimmerekkel is találkozhattunk, akiknek a vezértörzse erre a területre telepedett be, amikor a szkíták Kr. e. 700 körül elűdözték őket a sztyeppei területükről. Ebben az időszakban a Dunántúlon már az urnasíros műveltséggel találkozunk. Ez a műveltség hatott a későbbi etruszk területen lévő Villanova műveltségre, ahová ugyanakkor Erdélyből szállítanak rezeset.²³⁹ Érdekes, hogy nem csak a fémet szállították, hanem vele együtt ment a mester és a családja is, ott dolgozta fel a fémet, majd visszament eredeti telephelyére. Nem olyan fajta kereskedelemmel találkozunk itt, mint amelyet a Folyamközben folytattak! Az erdélyi területeken ekkoriban terjedt el a temetkezéseknél a csónakos temetkezési mód két madárral a csónak két orrában.²⁴⁰ A madár pedig lélekszimbólum.

A vaskorszak küszöbére érkeztünk. A Kárpát-medencében azonban nem ez az időszak, amikor legelőször vasat öntöttek. A Táttra térségében már a JE 4. évez-

²³⁵ Sherrat (1998a), p.: 169.

²³⁶ Gimbutas (1991), pp.: 392-393. Renfrew (1987), pp.: 86-93, László (1974), p.: 94.

²³⁷ Gimbutas (1991), p.: 43.

²³⁸ László (1974), p.: 82, Taylor (1998), p.: 378

²³⁹ Bárczi (1999), p.: 11.

²⁴⁰ Csónak alakú fejfákkal ma a szatmárcsekei temetőben találkozhatunk, ahol minden fejfa ilyen – egyetlen kivétel Kölcsey Ferenc síremléke.

red elejéről ismert vaskohó.²⁴¹ Ennél sokkal korábról ismertek olyan kemencék, amelyek hőmérséklete már 1600 °C fölött lehetett, ami a vas olvasztásához kell.

Korábban még a vas tárgyakat szivacsos vasból kalapálással készítették el, mert a fémfeldolgozó, fémöntő műhelyek nem voltak képesek a vas olvadáspontjára fölmelegíteni a reakciós elegyet, és a vas szivacsos formában redukálódott az érceiből. A Kárpát-medencében mégsem terjedt el ekkor a vasolvasztás, mert a vas eszközök önmagukban alkalmatlanok voltak, pl. fegyverként mindaddig, amíg az acélt föl nem találták. S a Kárpát-medence bronzja pedig annyira jó minőségű volt, hogy egyszerűen nem volt még szükség a vasra.

A szkíta időkben a Kárpátok északi-keleti környezetében nyugalmat találunk. Ugyan föltehető, hogy a szkíták ‘hatalma’ átmenetileg kiterjedt erre a területre is, de a műveltséget illetően semmiféle drasztikus átalakulást nem lehet kimutatni. Hérodotosz maga is írta, hogy a szkíták nem egységesek, számtalan velük együttműködő, esetleg nekik adózó törzs tartozik alájuk, akiket egyaránt szkítáknak neveznek, de ezek akár meg is tagadhatják a szkíták katonai támogatását – mint ahogy ez Dáriusz hadjáratakor meg is történt.²⁴² A szkíták sztyeppéi uralma a Kr. e. 3. században megroppant, és a szarmaták elől részben Iránba vonultak, ahol megalapították a médek birodalmát,²⁴³ míg másik részük a Kárpátokon belülrre telepedett, ahol a helyi lakosságban feloldódtak.²⁴⁴

Érdekesség, hogy a szkíták egyenes utódai az alánok leszármazottai, az oszétek,²⁴⁵ és ők, a kardot istenítő, a kovácsot is istenítették — és a sztyeppén nincs fa, hogy kovácsolni lehessen.²⁴⁶ Ez lehetett a szkíták korlátja is: nem volt korlátlan mennyiségű nyílhegyük! És ugyanezért azokat, akiktől beszerezték, azaz

²⁴¹ Taylor (1998), pp.: 377-378.

²⁴² Herodotos 4:87, p.: 243, Taylor (1998), p.: 381.

²⁴³ Ascherson (1996), pp.: 223-224.

²⁴⁴ László (1974), p.: 103.

²⁴⁵ Littleton (2005). Meglepő nyugat-európai összefüggések itt: Az Arthurról, Lancelotról és Batrazról szóló legendák feltételezett kialakulási menete szerint az északkelet iráni alaptípus három alakban, illetve időben fejlődött tovább: a szkítáknál, a jazigoknál (szarmatáknál) és az alánoknál. A szkítáknál a ‘szkíta Árészig’, a jazigoknál Arthurig, és az alánoknál két, nyugati és keleti részre oszlott. A galliai alánoknál jelent meg Lancelot, és az oszéteknél Batraz. (Littleton [2007], p.: 32.) Továbbá „a középkori Arthur-legendák az időszámításunk előtti első évezredben az ősi Szkítiában virágzó epikus hagyományban gyökereznek...” (Littleton [2007], p.: 27.) „Batraznak, az oszét hősök, a nártok vezérének Arthurhoz hasonlóan varázserejű kardja van.” (Littleton [2007], p.: 27.) Vö.: Dirr (1912), Dumézil (1930), (1965).

²⁴⁶ Schenkl (1888), pp.: 335-498, II. 189-200; Bachrach (1973), p: 31-32; Courcelle (1948), p.: 221. Werner (1956), p.:16 a marseille-i alán temetések bizonyítékairól ír.

²⁴⁶ Az emberáldozat másféle rendben történt, mint az állatáldozat: minden századik férfi fogoly fejére bort öntöttek, nyakát tál fölött elvágták, a tálat vérrel a halomra tették, s a kardot vérrel öntözték. E gyakorlat hatással lehetett a legendákra, ahonnan a vérrel telt Szent Grál edény, ill. kehely története kifejlődtek (Vö. Littleton [2005] 8. és 9. fejezetet).

²⁴⁶ Bachrach [1973], p.: 111. szoros tagolásában az egyes mesék sokkal inkább a három nemzetség lakóhelye szerint oszlanak el (földműves, állattenyésztő és harcos).

fémműves elődeinket is isteníthették, s ami lényegesebb számunkra, hogy szerepkörükben meghagyták. Mert az isteni szimbólum kard imádata tehát a sztyepei kultúrákban igen mélyen gyökerezik.²⁴⁷ A kardimádat Sulimirski szerint az iráni nyelvű pusztai népeknél egészen szokványos. Ennek igazolására Hérodotoszt idézi, miszerint az észak-pontuszi tartomány szkítáinál a vaskardot, a 'szkimitárt' a hadisten, a szkíta Árészt²⁴⁸ képmásának tekintették. Amint Claudius Marius Victor 5. századi marseillesi rétor is Alethia²⁴⁹ című művében említést tesz az alánok 'primitív' vallásáról, hogy a korabeli alánok áldozatokat mutattak be őseik tiszteletére, és a kard az ősi alánok vallásában is központi helyen állott. Sőt a kard sokkal több ajándékot kívánt, mint más istenségek. Arésznak hadifoglyokat is áldoztak.²⁵⁰ Bachrach a kardkultuszt még a nem indoeurópai hunoknál is kimutatja, mivel azt átvették alán-szarmata szomszédaitól.²⁵¹ A kardkultusz aztán az 5-6. században a Nyugat-Európába telepedő alánokkal megérkezett nyugatra is. E kereszténység előtti alán-szarmata vallás a csupasz kardot, ill. az általa képviselt természetfölötti erőt központi helyre tette.²⁵² Sőt, itt már csak az a harcos sajátíthatja el tökéletesen hivatása művészetét, aki képes kardot kovácsolni magának. S jóllehet a kőbe zárt kard motívumának e vetülete a keresztény kort megelőző időkből való, nem jellegzetesen alán-szarmata eredetű. Inkább a széles körben elterjedt észak-európai kovácsszimbólika megnyilvánulása.²⁵³ Valószínűsíthető, hogy az alánoknál és a szarmatáknál is ugyanez a

²⁴⁷ Hérodotosz 4.59 62; de Sélincourt 1972:290-291.

²⁴⁸ Sulimirski (1970), p.: 36; Hérodotosz 4.62; de Sélincourt (1972), p.: 190.

²⁴⁹ Schenkl (1888), pp.: 335-498, II. 189-200; Bachrach (1973), p: 31-32; Courcelle (1948), p.: 221. Werner (1956), p.:16 a marseille-i alán temetések bizonyítékairól ír.

²⁵⁰ Az emberáldozat másféle rendben történt, mint az állatáldozat: minden századik férfi fogoly fejére bort öntöttek, nyakát tál fölött elvágták, a tálat vérrel a halomra tették, s a kardot vérrel öntözték. E gyakorlat hatással lehetett a legendákra, ahonnan a vérrel telt Szent Grál edény, ill. kehely története kifejlődtek (Vö. Littleton [2005] 8. és 9. fejezetet).

²⁵¹ Bachrach [1973], p.: 111. szoros tagolásában az egyes mesék sokkal inkább a három nemzetség lakóhelye szerint oszlanak el (földműves, állattenyésztő és harcos).

²⁵² A kardot itt már nem földbe szúrva ábrázolták, hanem kőbe zárva. A kard egyfajta világtengely (axis mundi), szent, központ, ahonnan a törzs származik. A szent kardot a kőből kihúzó aktus a harcost elválaszthatatlanul összefűzi a szent kiindulóponttal. Egyúttal felruhazza a fegyver természetfeletti erejével és teljes jogú harcossá teszi. (S aztán a kőbe zárt kard a legtöbb nyugati, azaz arthuri szövegben módosul, mert a kard kovácsüllőből áll ki, s az üllő van kőbe ágyazva. Lásd Cowen [1969], 1:16. Az *Arthur és Merlin*, ahol üllőről nincs szó, kivétel, a jelenetben „a földön nagy kő hevert”, melyből „egy szép míves kard kiállt.” Lásd Cowen [1969], II. 27-29; vö. Weston [1910a], p.: 119. Az üllő szerepét Udo Strutynski azzal magyarázza, hogy a Nibelung-énekekben Siegfridet egy Mime nevű isteni kovács beavatja a fémmegmunkálás titkaiba, mely tudás révén a hős úgy jut a varázskard birtokába, hogy maga készíti el a fegyverét, amivel azt is igazolja, hogy már igazi harcos. Megjavítja a kardot, melyet apja, Siegmund húzott ki egy fából, miután a kardot Odin lándzsája kettétörte. Lásd Davitson [1964] p.: 49. Az Arthur legendakörből Perceval kardját és a törött Excaliburt a Tó Hölgye cseréli ki Arthurnak.)

²⁵³ E szimbólumrendszer jelenik meg a *Kalevalában* Wayland kovács történetében, és egyéb olyan regékben, ahol isteni vagy félisteni kovácsok őrzik az ércet fémmé alakító mágikus

hagyomány élt. S ez mind a széles körben elterjedt észak-európai kovácsszimbo-
lika megnyilvánulása. S ahogy a kőbe zárt kard történetét a hadistent földbe
szúrt karddal tisztelő galliai alánok vallása átalakította, ugyanúgy a Grál legen-
dák kialakulását a varázskupáról szóló történetek hatásának tekinthetjük.²⁵⁴

Eme időszakban ritkul meg a Kárpátokról keletre ismert Przeworsk és később
ikertestvére a Cjernjakov műveltség.²⁵⁵ E két műveltség emberei – bár hátra-
hagytak katonasírokat is, lovas katonákat rejtve – zömmel közepesen gazdag
emberek egalitárius telepeit alkották. Mozaikszerűen, hihetetlen változatosságot
mutattak fel, ezért a kutatók képtelenek egységes nép alá rendelni őket. Ellenben
mindezen sajátságok megfelelnek a mellérendelő társadalomnak, amely a ma-
gyarságot jellemzi. Telepeik a Tiszától keletre a Dnyeszterig, délen a Dunától
északon az Odera és a Visztula völgyéig voltak. Véglegesen az V. század elején,
a hun időkben tűnik el ez a műveltség innen – és alakul mássá, vagy költözik
el.²⁵⁶

S ha folytatjuk a Kárpát-medence keleti területei régészeti anyaga időbeli fel-
dolgozását, azt látjuk, hogy az írott történelmi időkben sem kerül ez a terület el-
nyomó hatalom igája alá. A kimmerek vezértörzse hatalmuk vesztesékor ide ér-
kezik és beolvad. Ugyanez látszik a szkítáknál néhány évszázad múltán. A kel-
ták megjelentek ugyan a terület nyugati részén, de jelenlétük nem feltétlenül
uralmi jellegű, és a rómaiak elleni harcuk vereségét követően ugyancsak a terü-
let észak-keleti részére menekültek, és ott beolvadtak.

A szkítákat a szarmaták és a dákok követték. Az ő hatásuk már annyiban je-
lentkezett, hogy megszűnt a sírok egyformasága Erdélyben, de a népesség átala-
kulásáról még ekkor sincs hírünk. Ekkor Erdély a dákok érdekeltségi területévé
vált, de nem alakult ki ekkor sem igazi dák uralom. Ugyanakkor Josephus
Flavius úgy értesült, hogy ezen a területen egyistenhit uralkodott.

Ezenközben nyugatról a kelták látogattak a Dunántúlra, majd a műveltségük
(a halott hamvasztása) fokozatosan elterjedt a keleti területeken is, de a népesség
átalakulása még ekkor sem figyelhető meg. A népességben a bükki kultúra
utódnépe, a cromagnon B még mindig meghatározó mértékben megtalálható. A

tudományt, s annak művészetét, hogy a harcosok miként alkalmazhatják e tudást a gy-
akorlatban. Így például Arthur kihúzza a kardot az üllőből, s Perceval szinte 'újrakovácsol-
ja' a Grál-kard törött darbjait, amikor összeilleszti őket. A kovácsmesterség jelképéből
kovácsolja meg a saját kardját, és Siegfriedhez hasonló jártasságot mutat a mesterségben.

²⁵⁴ Az alán hitben a kupához és egyben a hordozó nárt-családhoz kötődő fő istenség a Napis-
ten. A kupa az Alagáta-nemzetségről, az uralkodói szereppel felruházott nárt-családról a
Borata családra, a marhapásztor nemzetségre szállt. Lásd Littleton és Thomas (1978), p.:
517. Az utóbbi nemzetséghöz társuló istenek a tűzhely és a víz istensége, melyeket a nárt
mondákban Szatana, ill. Batraz/Don Bettir képvisel. Lásd Abaev (1960), pp.: 12-14.
Dumézil megjegyzi, hogy noha a nártoknál a hadistenhez az Ahszartaghta-család, vagyis
a második szerepkör nemzetsége kötődik, a többi nemzetség csöppet sem kevésbé harcias.
Lásd Dumézil (1930), p.: 19.

²⁵⁵ Cunliff (1998b): p. 452.

²⁵⁶ Todd (1998), p.: 452.

vaskohászat azonban erőre kapott már ebben az időszakban. De a vaskohók itt sem olyan hatalmas üstök, mint amiket ma használnak, hanem a faszénégető kemencékhez hasonlítottak, mint amilyet, pl. Jósmafő határában még nemrég is lehetett találni.²⁵⁷

A rómaiak sem kívánták átlépni a Dunát, nem kívánták kiterjeszteni hatalmukat a keleti területekre, jóllehet, a Fekete-tengerhez vezető szárazföldi út biztosításában érdekeltek voltak, és erre lépéseket is tettek. A rómaiak a Kr. u. első században kiszorították a keltákat, akiknek utolsó csoportja az északi Felvidékre költözött, és az ottani népességbe beolvadt.²⁵⁸ A rómaiak átalakították a Dunántúl műveltségét, de ők sem okoztak komoly mértékű lakosságcsereket. Ugyan a hatalmukat átmenetileg kiterjesztették az erdélyi terület déli részére, de ez az uralom nagyon rövid idejű volt. Az ide telepített katonai erő szíriai volt, ezért az utódnyelvként nem a latinnal analóg románt, hanem valamilyen arab nyelvet várhatnánk. A románok nyelve ezért innen nem eredeztethető.

Mindezekből arra következtethetünk, hogy a genetikai jegyek ezen ideig a számos betelepülés ellenére sem nagyon módosulhattak, hiszen a betelepülők számaránya töredéke lehetett az eredeti lakosságénak. Ezen a területen tehát a lakosság zömében eredeti, a jégkorszak utáni embertani jegyeit megőrizhette. Ha ez a jegy az Eu18 (M173) és Eu19 (M17) génjelzőket mutatta fel, akkor ezek a génjelzők ebben az időszakban továbbra is itt jellemző mértékben megmaradhattak.

A rómaiak végül is mai időszámításunk kezdete környékén kerültek csak be a területre, majd itt találkoztak a szarmatákkal, akik mellett keletről – föltehetően a Kárpátok külső pereméről – megindult egy helyhez kötött földművelő társadalom betelepülése. A szarmata jelenlét régészeti leletekben elhanyagolható mértékű. A rómaiak idején kezdődött meg tehát a Kárpátokon kívülről való betelepülés, és szarmata törzsnek vélték a régészek azokat, akik Kr. u. 270 körül az Alföld északi peremére telepedtek be, de sírmellékleteik között nem volt fegyver. Olyan szarmata törzset még más régész nem talált, amelyiknek a sírjaiban ne lett volna fegyver. Ezekében nem volt.²⁵⁹ A szarmatákat az általuk felfegyverzett őslakosok a végén leverték.

Ekkor északról megindult a germán törzsek délre telepedése, és a Kárpátokon belülre előbb a vandálok, majd 400 körül a hunok elől menekülő ostrogótok telepedtek be a dunántúli sztyeppe jellegű területekre. Őket aztán a keletről beáramló hunok tovább kergették (Kr. u. 405). A hun betelepülés is csak a sztyeppei területeket érintette, ott sem százezres, hanem csak néhány tízezres tömeget, miközben a Medence lakossága több százezres lehetett. Az ostrogótok távozását követően a Dunántúlra folytatódott a lakosság betelepülése. A hunok összeom-

²⁵⁷ Cser (2000), p.: 5

²⁵⁸ Szabó (1971), p.: 17.

²⁵⁹ László (1974), pp.: 156-157.

lását követően (456-458) érkeztek a longobárdok (500), akiket aztán az avarok tessékelték ki (Kr. u. 558), ill. olvasztottak magukba.

Mindezen időkben a Kárpátok északi és a keleti peremén nem tapasztalható népség változás, műveltségváltás. A bükki műveltség lakosságát még mindig itt érezhetjük, ezért a nyelvének erre az időre még itt föllelhetőnek kell lennie.²⁶⁰ Az egyetlen komolyabb mértékű változást az jelenti, amikor 670 körül az ú. n. griffes–indás nép áramlik be a Kárpát-medencén belülre, és telepszik le a földművelésre alkalmas területeken.²⁶¹ Eredetüket a Volgához teszi László Gyula, ám megjegyzésre méltó, hogy a griffes–indás műveltség népére semmi olyasmi nem jellemző, ami a korabeli Volgai népséget meghatározta.²⁶² Így pl. nem találjuk meg náluk azokat az edényeket sem, ami a Volga mellett települőket a környezetüktől megkülönböztette. A griffes–indás jelzőt a sírmellékleteken talált hímzés alapján kapták. Ez azt jelenti, hogy a műveltség felfogása nagymértékben egyezett a későbbi magyarságéval: nem azokat a jelképeket hímezték az eszközeikre, ruháikra, amik a sztyepei nagyállattenyésztőket jellemezte, hanem olyanokat, amiket a letelepedett, a földműves ember használt. László Gyula bennük látja a magyarság első hullámát. Ez el is fogadható, csak azzal a megszorítással, hogy nem a Volga mellől, hanem esetleg éppen csak a Kárpátok szomszédságából indultak és telepedtek a Kárpát-medencén belülre, de a korábban már itt élő magyarok mellé.

Az avarokat Kr. u. 800 körül nyugatról a frankok verték le, keletről pedig a turk törzs, a bolgár terjesztette ki hatalmát a Kárpátokon belülre (Kr. u. 803).²⁶³ Ekkor tűnt fel a sztyeppén az a katonatörzs, akik később Árpád honfoglalóiként a Kárpát-medencébe költöznek 895-896-ban. A hivatalos elképzelések szerint Árpád népe hét törzs szövetségében több százezres népséget jelentett, s lovas nagyállattenyésztők voltak, de furcsa módon a Kárpát-medencébe településüket követően földművelő mezőgazdaságra tértek át a nem sztyepei területeken.

Továbbá különös módon közös temetőket használtak a Medencében lakókkal, akik számát a hivatalos felfogás képviselői csupán néhány tízezerre becsülik,²⁶⁴ és akiket elsősorban szláv töredékeknek vélnék. Erre Anonymus Gestájában olvasható *sclau* latin szóból következhetnek. Ám de a szó akkori jelentése kizárólagosan *szolga, fogoly*,²⁶⁵ és nem szláv nyelvű, merthogy Anonymus felsorolja a Kárpát-medencén kívül élő szerbeket, horvátokat, lengyeleket, ukránokat az akkor ismert saját nevükön.²⁶⁶

²⁶⁰ Cser (2000), p.: 161.

²⁶¹ László (1974), p.: 207, László (1967), p.: 51.

²⁶² László (1974), p.: 219.

²⁶³ Dümmerth (1977), p.: 510.

²⁶⁴ Glatz (1996), pp.: 8-9.

²⁶⁵ Dominu (1883), p.: 357.

²⁶⁶ Az építendő autópályák alatt ásató régészek már konferencia-hozzászólások alkalmával szóban elmondták, hogy nincs szláv lelet a honfoglalás előtti Kárpát-medencében. Tudunk viszont egy-két frank szolgálatban álló szláv nevű katona főnökről.

Vita van arról is, hogy kik is voltak Árpád honfoglalói. A krónikáink szerint hun utódok, s Árpádot Attila családjából eredeztették. Erre vonatkozó adatok valószínűleg vannak is.²⁶⁷ Krónikáink azonban nem említenek törzseket, sem törzsi vezetőket, hanem csak kapitányokról, seregszereplőkről írnak. A hét kapitánynak egyenként háromezernyi hadereje volt, s ez a türk törzsi szervezetek alapján²⁶⁸ valószínűleg is csak egyetlen törzset jelent.

A föltételezett törzsnevekkel meg az a helyzet, hogy megfelelnek a türk hadrend csapatneveinek. Így nem feltétlen jelenti azt, hogy két helyen azonos nép, vagy törzs élt volna, ha Árpád ú. n. törzsnevei megjelennek, mert a hadrend szerinti nevek a különböző türk törzsek telepeit is egyazon névvel illethetik.

Adatok vannak arról, hogy Álmos és katonái a IX. század első felében nyugat felé terjesztették hatalmukat, és ellenőrzésük alá vették a Dnyeper menti településeket.²⁶⁹ Kijevben megszervezték a kardkovácsoló ipart, és ott találkoztak a Kárpát-medencéből jövő küldöttekkel, akik kérésére telepedtek be aztán a Kárpát-medencébe.²⁷⁰

Az ú. n. 'vérszerződés' uralkodó nemesség és letelepedett népesség közötti szerződésnek fogható fel. A honfoglalás során Árpád katonanépe elsősorban a legeltető területekre telepedett be, a hegy- és dombvidéket viszont ellenőrzése alá vette. Anonymus a Gestájában utal is Bors vezérre,²⁷¹ akiről a helyi lakosok várat neveztek el (Borsod), és megjegyzi, hogy a –d képző, azok nyelvén, kicsit jelent. Már pedig, ha szláv töredékek éltek volna a Medencén belül, azok egyikének a nyelvén sem jelent a –d képző kicsit. A magyar nyelvében ellenben igen.

A honfoglaláskor a Dnyeper és a Kárpátok között hét kunkapitány is élt a néppel, és ők is betelepültek a Medencén belülre. Folytatódott tehát az, ami a szarmata időben elkezdődött, majd az avar korszak alatt a griffesindás népeséggel folytatódott: a Kárpátok külső peremén élő, hajdani kukutyini (cucutenyi) műveltség maradványa a Medencén belülre költözött! Felfogásunk szerint a Kárpát-medence domb- és hegyvidékén élőkkel egyetemben ők alkották a magyar nyelvű és magyar műveltségű – magyar nevűvé lett – népességet.

Összefoglalás, következtetés

Láthattuk, hogy a Kárpátok keleti oldalán több évezredig virágzott egy földműves és fémfeldolgozó műveltség, amely szemléletére az egalitáriusság és nem az alárendelés volt a jellemző. Az ilyen hosszú ideig élő műveltséghez mindenképpen tartozik egy utódnyelv. Minthogy azt is láthattuk, hogy ennek a művelt-

²⁶⁷ Dümmerth (1977), pp.: 40, 76-77.

²⁶⁸ Padányi (1989), pp.: 23-24.

²⁶⁹ Padányi (1989), pp.: 317-318.

²⁷⁰ Padányi (1989), p.: 353

²⁷¹ Anonymus *16*, p.: 96.

ségnek és emberének az utódait mindvégig megtaláljuk a Kárpát-medencén belül, ezért a honfoglaláskor adott népek egyikének a nyelvét kell hozzájuk rendelnünk. A Kárpát-medencébe a műveltség virágzását követően betelepülő törzsek, népek nyelve zömmel a türk nyelvek közé sorolható, ezért elsősorban türk nyelvet kellene itt megtalálnunk.

Ezzel szemben a Kárpát-medencén belül élők kis részben szláv, vagy germán, ám zömében magyar nyelven beszélnek.

Láthattuk azt is, hogy a magyar nyelv fejlettsége, hangzó- és szókészlete, nyelvtana mind egy hosszú ideig letelepedett, zárt, nagy sűrűségben élő időszakot igényel. Ezt a hivatalos származási elképzelések képtelenek biztosítani. Egyszerűen azok szerint érthetetlen nyelvünk tömörsége, szavainak ősi jellege, a magánhangzó harmóniája, a ragozás következetessége és a szóképzés hihetetlen hajlékonysága.

Ellenben logikusan összetartozónak foghatjuk fel a két jelenséget, azaz kijelenthetjük, hogy a magyar nyelv és a magyar nyelvet beszélők az utódai ennek a hosszú ideig békésen fejlődő műveltségnek. Ezzel összhangban van a magyarság mellérendelő kulturális szemlélete, népi ábrázoló művészete, népdalai, népmeséi, regéi, de embertani összetétele és genetikai jellemzői is.

Irodalomjegyzék

Abaev, V.I 1960 *The Prechristian Religion of the Alans* Moscow: Oriental Literature.

Anonymus (1977): *Gesta Hungarorum*, Hasonmás Kiadás. Pais Dezső ford. Magyar Helikon, Budapest.

Appenzeller (1998), Tim: Art: Evolution or Revolution? *Science*, 282, pp.: 1451-1454.

Aulestia (1989), Gorka: *Basque-English Dictionary*, University of Nevada Press, Reno and Las Vegas.

Bachrach, Bernard S. 1973. *A History of the Alans in the West*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Barabás (1977) Jenő: *A magyarság anyagi műveltsége a VI.-IX. században*. in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed: Bartha A., Czeglédy K és Róna-Tas A., Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 15-22.

Bauval (1997) R., Hancock G.: *Keeper of the Genesis; A quest for the hidden legacy of mankind*. Mandarin.

Bordes (1968), Francois: *The Old Stone Age*. World University Library, London.

Bárczy (1999) Zoltán: *Újabb adatok a Kárpát-medence bronzkori kohászatáról*. *Turán XXIX (Új II)*, pp.: 11-16.

Bárdi (1996) László: *A lovasnomád népek útja Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig*. *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 87-118. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.

Benkő (1977) Loránd: *Magyar nyelvtörténet - magyar őstörténet*. in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed: Bartha A., Czeglédy K és Róna-Tas A., Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 45-63.

Benveniste (1973), Emile: *Indoeuropean Language and Society*; Faber and Faber, London.

Binford (1968), S. R.: *Early Upper Pleistocene Adaptation in the Levant*. *American Anthropology*, 70, pp.: 707-717.

Beöthy (1878) Leo: *A társadalom keletkezéséről*. in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 27-140.

Beöthy (1882) Leo: *A társadalmi fejlődés kezdetei*. in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 141-200.

Bobula (1982) Ida: *Sumir-Magyar rokonság kérdése*, Editor Esda. Buenos Aires.

Boda (1998) Sarolta: *Én hiszek a krónikáknak; Beszélgetés László Gyula régészprofesszorral*. *Turán XXVIII*, (Új I), #1, pp.: 57-61.

Bowring (1830), Sir John: *The Poetry of the Magyars*, London.

Budenz (1873) József: *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest.

Burrow (1965), T.: *Sanskrit Language*, Faber & Faber, London.

Brose (1971), D.S. & M.H. Wolpoff: *Early Upper Palaeolithic Man and Late Middle Palaeolithic Tools*. *American Anthropology*, 73, pp.: 1156-1194.

Brown (1991), Joseph Epes: *Religions in Primal Societies*, in *Hinnells* (1991), pp.: 392-454.

Chadwick (1971), Nora: *The Celts*. Penguin Books, London.

Childe (1926), Gordon V.: *The Aryans, A Study of Indoeuropean Origins*. Kennikat Press, London.

Childe (1954), Gordon V.: *What Happened in History*. Penguin books, Harmondsworth. Reprinted in 1964.

Childe (1957), Gordon V.: *The Dawn of European Civilisation*, 1st edn. Routledge.

Childe (1958), Gordon V.: *Retrospect, Antiquity*, 32.

Chredintsev (1990), V.V. & I.V. Kazachevski: *Absolute Date of the Travertine Samples*. in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. p. 547

Collinder (1957), Björn: *Survey of the Uralic Languages*, Almquist & Wiksell, Stockholm.

Collinder (1977), Björn: *Finno-Ugric Vocabulary*, H. Buske Vrlg, Hamburg, 2nd ed.

Cornides (1791) Dániel: *Értekezés a régi magyarok vallásáról*. In: *Az ősi magyar Hitvilág*. A magyar néprajz klasszikusai; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 13-32.

Clarke (1965), Grahen & Piggot, Stuart: *The History of Human Society*, J. H. Plumb. gen. ed. Hutchinson, London.

Courcelle, Pierre. 1948. *Histoire littéraire des grandes invasions germaniques* Paris: Hachette.

Cowan (1997), James G.: *The Aborigine Tradition*. Shaftsbury, Melbourne.

Cowan (1997) James: *The Elements of the Aboriginal Tradition*. Element Books, Shaftsbury (első kiadás 1992).

Cowen, Janet, ed. 1969 Sir Thomas Malory: *Le Morte d'Arthur*. Harmondsworth and New York: Penguin. 2 vols.

Cunliffe (1998a) Barry: "The Impact of Rome on Barbarian Society, 140. BC—AD 300." *Prehistoric Europe*. Szerk. B. Cunliffe. Oxford Univ. Press, Oxford.

Cunliffe (1998b), Barry: *Prehistoric Europe; An Illustrated History*, Oxford Univ. Press, Oxford.

Cunliffe (1998c), Barry: *Iron Age Societies in Western Europe and Beyond, 800-140 BC*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 336-372.

Crystal (1997), David: *Cambridge Encyclopedia of Languages II*. Edition, Cambridge Univ. Press.

Csajághy (1994) György: *A magyar népzene keleti párhuzama, eredete, őstörténeti vonatkozások tükrében*, in: *A Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai*, Magyar Történelmi Iskola, Ed. Csihák György, Budapest-Zürich.

Csajághy (1996) György: *A felgyői avar síp zenei- és történelmi háttere*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 119-192. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.

Cser (2000) Ferenc: *Gyökerek; Töprengések a magyarnyelv és nép Kárpát-medencei származásáról*, Melbourne.

Cser (2005) Ferenc—Darai Lajos: *Magyar folytonosság a Kárpát-medencében, avagy Kőkori eredetünk és a sejti tulajdonságörökítő kutatás*. Frig Kiadó, Pilisszentiván.

Csihák (1999) György: *Sacra Regni Hungarici Corona*. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Budapest-Zürich.

Csomor (1985) Lajos, Lantos Béla, Ludvig Dezső és Poór Magdolna: „*A magyar korona - Az aranyműves vizsgálat eredményei*.” *Életünk*, Szombathely,

Cunliffe (1998), Barry: *Prehistoric Europe; An Illustrated History*, Oxford Univ. Press, Oxford.

Cunliffe (1998a), Barry: *Iron Age Societies in Western Europe and Beyond, 800-140 BC*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 336-372.

Czeplédy (1977) Károly: *Ugorok és türkök Kazáriában*. in.: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*. Ed.: Bartha A. Czeplédy K. és Róna-Tas A. Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 5-64.

Davidson, HR. Ellis. 1964. *Gods and Myths of Northern Europe*. Harmondsworth and New York: Penguin.

De Sélincourt, Aubrey, trans. 1972. Herodotus, *The Histories*. Revised by AR Rum. Harmondsworth and New York: Penguin.

Diószei (1973) Vilmos; *A pogány magyarok hitvilága*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Diószei (1978) Vilmos: *Az ősi magyar hitvilág*. Szerkesztői megjegyzések. Gondolat, Budapest.

Dirr, Adolf. 1925. *Caucasian Folk Tales* New York: Dutton.

Dobosi (1990) Viola T.: *Archaeological Research at Vértesszőlős*. in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 263-286.

Domanovszky (1981), György: *A magyar nép díszítő művészete*, Akadémiai kiadó, Budapest.

Dömötör (1981) Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*, Corvina, Budapest.

Du Cange (1954) Dominu: *Glossarium Mediae et Intimae Latinitatis*, Tomus Septimus, (az 1883-1887 kötetek változatlan utánnyomása, Akademische Druck, Graz).

Dumézil, Georges. 1930. *Légendes sur les Nartes* Paris: Librairie ancienne Honoré Champion.

Dumézil, Georges 1965. *Le livre des héros*. Paris: Gallimard.

Dümmerth (1977) Dezső: *Az Árpádok nyomában* Panoráma, Budapest.

Fagan (1989), Brian M.: *People of the Earth; An introduction to world prehistory*. VI. kiadás. Scott, Forshman, London.

Falvay (2005-2006) Károly: *Nagyboldogasszony. Női szerepkör a magyar ősvallás tükrében*. Püski, Budapest.

Fáy (1994) Aladár: *A magyarság díszítő ösztöne*, Püski, Budapest.

Firth (1975), Raymond: *Human Types*. Abacus, London

Flemming (1976), Stuart: *Dating in Archaeology; A guide to Scientific Techniques*. Dent, London.

Flood (1983), Josephine: *Archaeology of the Dreamtime: the story of prehistoric Australia and its people*. Collins Sydney (NSW).

Flood (1995), Josephine: *Archaeology of the Dreamtime; The story of prehistoric Australia and its people* Angus & Robertson, Sydney.

Flood (1996), Josephine: "Culture in early Aboriginal Australia." *Cambridge Archaeological Journal* 6(1): 3—36.

Flood (1997a), Josephine: "Australian Aboriginal use of caves." in: C. Bonsall & C. Tolan-Smith, *The human use of caves*. Archaeopress, Oxford. Pp.: 193—200. *British Archaeological Reports*, International Series S667.

Flood (1997b), Josephine: *Rock art of the Dreamtime: images of ancient Australia*. Angus & Robertson, Sydney.

Flood (2000), Josephine: *Archaeology of the Dreamtime: the story of prehistoric Australia and its people*. 3rd edition. HarperCollins, Sydney (NSW).

Gábori (1974) Miklós: *Ala Tau – Ararát. Régészeti utazások*. Gondolat, Budapest.

Gáboriné (1980), Csánk Vera: *Az ősember Magyarországon*, Gondolat, Budapest.

Gamble (1995), Clive: *Time Walkers*, Penguin Books, London.

Gamble (1998), Clive: *The Palaeolithic Europe, 700,00-40,00 Years Before the Present*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 5-41.

Garn (1969), Stanley M.: *Human Races*. Second Ed. Charles C. Thomas, Springfield.

Gibbons (2000), Anne: „Europeans Trace Ancestry to Paleolithic People”, *Science* **290**, pp.: 1080-1081.

Gimbutas (1963), Marija: *Die Indoeuropäer; Archeologische Probleme*. Scherer.

Gimbutas (1982), Marija: *The Goddesses and Gods of Old Europe 6500-3500 BC Myths and Cult Images*, Thames and Hudson, 2nd Ed, (újra nyomtatva: 1996).

Gimbutas (1989), Marija: *The Language of the Goddesses: Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*, Thames and Hudson, London.

Gimbutas (1991), Marija: *The Civilization of the Goddess*, Harper, San Francisco.

Glatz (1996) Ferenc: *Magyarok Krónikája*, 2. Kiadás, Officina Nova, Budapest.

Goswami (2000), Maggi és mások: *The Self-Aware Universe: How Consciousness Creates the Material World*. Bloomsbury, London, New York 2000.

Götz (1994), László: *Keleten kél a nap*, Püski, Budapest.

Grant (1988) Michael: *The Ancient Mediterranean*. Meridian, New York.

Gulya (1977) János: *Megjegyzések az ugor őshaza és az ugor nyelvek szétválása kérdéséről*. in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed: Bartha A., Czeglédy K és Róna-Tas A., Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 115-121.

Györffy (1997) György & Harmatta János: *Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében*, in: *Honfoglalás és Nyelvészet*, Ed. Kovács I. és Veszprémy L. a *Honfoglalásról Sok Szemmel* sorozat III. Kötete, Ed. Györffy Gy, Balassi Kiadó, Budapest.

Halloran (1998), John A.: *Lexicon of Sumerian Logograms* Version 2.1.

Harding (1998), Anthony: *Reformation in Barbarian Europe, 1300-600 BC*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 304-333.

Hawkes (1973), J.: *The First Civilizations* Penguin Books, Harmondsworth.

Hayes (1990), John Lewis: *A Manual of Sumerian Grammar and Texts*, Undena, Malibu.

Henkey (1993) Gyula: *Az embertan és a magyar őstörténet*. in.: *Az Első (Szege-di) Iskola Előadásai és Iratai*. A Zürichi Történelmi Egyesület Kiadványa, Zürich. pp.: 94-114.

Henkey (1998) Gyula: *A magyar nép embertani képe*. *Turán XXVIII (Új I)*, 2. szám, pp.: 22-34.

Henkey (1998a) Gyula: *A rábaközi magyarok embertani képe I*. *Turán XXVIII (Új I)*, 3. szám, pp.: 45-50.

Henkey (1998b) Gyula: *A rábaközi magyarok embertani képe II*. *Turán XXVIII (Új I)*, 4. szám, pp.: 53-58.

Henkey (1999) Gyula: *A magyarság keleti elemeinek embertani képe I*. *Turán XXIX (Új II)*, 1. sz. pp.: 38-44.

Herodotos (1954): *The Histories*, Ford. Aubrey de Sélincourt, Penguin Books, London.

Holden (1998), Constance: „No Last Word On Language Origins”, *Science*, 282, pp.: 1455-1458.

Hóman (1928) Bálint, Szekfű Gyula.: *Magyar Történet I*.

Howarth (1994), Patrick: *Attila, King of the Huns; The Man and the Myth*. Constable, London.

Illyés (1966) Gyula: *Hetvenhét magyar népmese*. Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest.

Ipolyi (1853) Arnold: *Magyar mythologia*. Magyar Kultúra, 1977.

James (1991), Peters: *Century of Darkness*, Rutgers Univ. Press, New Jersey.

Kalicz (1970) Nándor: *Agyag istenek*, Korvina, Budapest.

Kálmány (1885) Lajos: *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya*. In: *Az ősi magyar Hitvilág*. A magyar néprajz klasszikusai; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 319-339.

Kálmány (1887) Lajos: *Mitológiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban*. In: *Az ősi magyar Hitvilág*. A magyar néprajz klasszikusai; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 353-365.

Kálmány (1893) Lajos: *Világunk alakulásai nyelvahagyományainkban*. In: *Az ősi magyar Hitvilág*. A magyar néprajz klasszikusai; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. Pp.: 295-319.

Kálmány (1917) Lajos: *Összeférhetetlen tátosainkról* In: *Az ősi magyar Hitvilág*. A magyar néprajz klasszikusai; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 365-372.

Kandra (1897) Kabos: *Magyar Mitológia*. In: *Az ősi magyar Hitvilág*. A magyar néprajz klasszikusai; Szerk. Diószegi Vilmos, Gondolat, 1987. pp.: 373-420.

Kazár (1982) Lajos: *Ko-Dzsi-Ki*; „Régi történetek feljegyzései”, Magyar Történelmi Társulat, Sydney.

Kazár (1996) Lajos: *Északi Belső-Ázsia: a japánok, uráliak és altájiak valószínű egykori hazája.* in.: *Nemzeti Történelmünk III.* Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.

Képes Krónika, Kálti Márk, Geréb László fordítása, Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1978.

Kerr (1998), Richard A.: *Black Sea Deluge May Have Helped Spread Farming 7500 BP.* *Science*, **279**, p.: 1132.

Kézai Simon Mester Magyar Krónikája. Fordította: Szabó Károly. Magyar Elektronikus Könyvtár, http://www.mek.iif.hu/portaszint/tarsad/mo_kozep/kezai/ címről, 1999.

Kiss (1999) Dénes: *Bábel előtt. Isten nyelve, avagy képességünk a magyar nyelv.* Miskolci Bölcsész Kiadó, Miskolc.

Kiszely (1976) István: *Sírok, csontok, emberek; Embertan a régészetben.* Gondolat, Budapest.

Kiszely (1996), István: *A magyarság őstörténete. (Mit adott a magyarság a világnak.)*, Püski, Budapest.

Komjáthy (1955), István: *Mondák könyve*, Móra, Budapest.

Kovács (1994) Ágnes: *Icinke-picinke; Népmesék óvodásoknak.* Móra, Budapest.

Kovács (1997) Vilmos: *Kik voltak...? Nyelv- és őstörténeti írások a honfoglaló magyarság kialakulásáról.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.

Kozák (1999) József: *Az istállóskői csontsíp és egy magyar furulyatípus.* *Turán XXIX.* (Új II), #2, pp.: 3-10.

Kretzói (1990), Miklós: *The Vertebrate Palaeontological Research at the Site.* in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 183-219.

Kretzói (1990a), Miklós: *The Vertebrate Microfauna of the Vértesszőlős Travertine.* in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 241-247.

Krolopp (1990), Endre: *Molluscan Fauna from Vértesszőlős*, in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 163-181.

Laka (1998), Itziar: *A Brief Grammar of Euskara, the Basque Language*, Euskal Herriko Unibersitatea, WWW. Elektronikus kézirat.

Lakó (1967) György: *A magyar szókészlet finnugor elemei I*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Lakó (1970) György: *A magyar szókészlet finnugor elemei II*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Lakó (1978) György: *A magyar szókészlet finnugor elemei III*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Lánczy (1878) Gyula: *A faluközösségek eredete. Ősi család és tulajdon.* in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 224-332.

- László (1967) Gyula: *Hunor és Magyar nyomában*, Gondolat, Budapest.
- László (1974) Gyula: *Vértesszőlőstől Pusztaszerig*. Gondolat, Budapest.
- László (1977) Gyula: *Kovrát kagán fiainak történetéhez*. in.: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*. Ed.: Bartha A. Czeglédy K. és Róna-Tas A. Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 225-230.
- László (1978) Gyula: *Kettős Honfoglalás*. Budapest.
- László (1981) Gyula: *Őstörténetünk*, Tankönyvkiadó, Budapest.
- László (1990) Gyula: *Őseinkről. Tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- László (1995) Gyula: *Honfoglalás, országalapítás*. Kézirat. SBS Rádió Magyar Adáshoz küldött anyag.
- László (1996) Gyula: *Régészeti tanulmányok*. in.: *Nemzeti Történelmünk III. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére*. pp.: 215-226. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.
- László (1996a) Gyula: *Góg és Magóg népe. Örökségünk*, Budapest.
- Leakey (1994), Richard: *The Origin of Humankind*, Phoenix, London.
- Lees (1953), R.B.: *Languages*, **29**, 113,
- Lipták (1954) Pál: *An anthropological survey of Magyar prehistory*. *Acta Linguistica Hungarica*, **4**, pp.: 137-170.
- Lipták (1955) Pál: *Zur Frage der antropologischen beziehungen zwischen dem Mittleren Donaubecken und Mittelasien*. *Acta Orient. Hung.* **V.** pp.: 271-312. Osetzky (1977) idézetében.
- Lipták (1977) Pál: *A magyar Őstörténet kérdései az antropológiai kutatások alapján*. in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed. Bartha A, Czeglédy K és Róna-Tas A. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. pp.: 231-242.
- Littleton (2005) Scott L., Malcor A. Linda: *Szkítiától Camelotig. Az Arthur királyról, a Kerekasztal Lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése*. Szkíta Szarvas Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- Littleton, C. Scott, and Ann C. Thomas. 1978. "The Sarmatian Connection: New Light on the Origin of the Arthurian and Holy Grail Legends." *Journal of American Folklore* 91 :512-527.
- Lockwood (1972), W.B.: *Panorama of Indo-European Languages*. Hutchinson University Library, London.
- Lorius (1985), C., J. Jouzel, C. Ritz, L. Merlivat, N.I. Barkov, Y.S. Korotkevich & V.M. Kotlyakov.: *A 150,000-year climatic record from Antarctic ice*, *Nature*, **316**, #6029, pp.: 591-596.
- Lükő (1942) Gábor: *A magyar lélek formái*. Exodus, Budapest.
- Magyar (1993) Kálmán: *A honfoglalás és az Árpád-kor régészeti emlékei, Nemzeti Történelmünk I. Jubileumi kötet*, Magyar Kálmán, Kaposvár.
- Magyar (1994) Kálmán: *Az Árpád-kor régészeti kutatásának módszertanáról*. in.: *A Harmadik (Tapolcai) Magyar Történeti Iskola Előadásai és Iratai*. pp.: 113-122. Magyar Történelmi Iskola. Ed. Csihák György. Budapest.

Magyar (1996) Kálmán: *A magyar őstörténet- és a honfoglalás kutatásáról*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.

Magyar (1996a) Kálmán: *A honfoglalás ("kettős honfoglalás") újabb forrásairól*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 227-240. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.

Makkay (1982) János: *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest.

Makkay (1996) János: *Magyarország Európa közepén*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 7-40. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.

Maráczy (1998) László: *A Finnugor-elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból*, *Turán XXVIII (Új I) #5* pp.: 11-28

Maráczy (1999) László: *Módszertan-elméleti irányelvek a magyar nyelv kutatásához*. *Turán XXIX (Új II) #6*, pp.: 23-34.

Matsumoto (1988) Hideo: "Characteristics of Mongoloid and Neighbouring Populations on the Genetic Markers of Human Immunglobulins. Review article." *Human Genetics Journal of the Anthropological Society of Japan*. Lásd ugyanezt még: *Die Ungarn und die Abtei Sankt Gallen. Magyarok és a Szent Galleni Apátság*. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, St. Gallen–Budapest 1999.

Mayani (1961), Zacharie: *The Etruscians Begin to Speak*, Souvenir Press, Suffolk.

Mellaart (1981), James: *The Neolithic of the Near East*, Thames and Hudson, London.

Mellars (1998), Paul: *The Upper Paleolithic Revolution*, in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 42-78.

Miske (1904) Kálmán: *Die Bedeutung Velem St. Veist als prähistorischen Guss-Stätte mit Berücksichtigung der Antimon-Bronzfrage*. *Archive für Anthropologie*, Neue Folge Braunschweig 2. k. 2. a. pp.: 124-128.

Mithen (1998), Steven J.: *The Mesolithic Age*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 79-135.

Nagy (1993) Kálmán: *A magyarok hadművészete a fejedelmek korában*. in.: *Az Első (Szegedi) Iskola Előadásai és Iratai*. A Zürichi Történelmi Egyesület Kiadványa, Zürich. pp.: 73-84.

Nagy (1995), Ákos: *A Cultural and Historical Review of Central Europe*. Academia Press, Melbourne.

Nagy (2000) Ákos: *A kor halad, a vér marad. A vércsoport jelentősége a magyar őstörténet kutatásában*. Magyar Őstörténelmi Kutató és Kiadó, Budapest.

Ó Sé (1994), D. & J. Sheils: *Írish; A complete Course for Beginners*; 2nd Ed, Teach Yourself, Hodder Headline Pub. London.

Oakley (1966), Kenneth: *Frameworks for Dating Fossil Man*. Weidenfeld and Nicholson, London.

Oakley (1990), Kenneth: *Analytical Work On Fossil Bones from Vértesszőlős*. in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 543-544.

Oppenheimer (1999), Stephen: *Eden is the East; The Drowned Continent of Southeast Asia*. Phoenix, London.

Orbán (1982), Balázs: *A Székelyföld*. Válogatás *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból*, 1-6. kötetből, Pest, 1868 – Budapest, 1873.

Osetzky (1977), Dénes: *A Magyarság Török Ósei*, Árpád Munkaközösség Kiadványa, Sydney.

Osmond (1990), J.K.: *Th230/U234 Dating of Vértesszőlős*. in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. p.: 545.

Padányi (1989), Viktor: *Dentu-Magyararia*, Turul, Veszprém.

Pap (1997), Gábor: *Angyali korona, szent csillag; Beszélgetések a magyar szent koronáról*, Jászsági Művésztelep – Tötevény kiadás, Jászberény.

Pringle (1998), Heather: *The Slow Birth of Agriculture, Science*, **282**, pp.: 1446-1450.

Renfrew (1973), Colin: *Before Civilization; The Radiocarbon Revolution and Prehistoric Europe*. Jonathane Cape, Thirty Bedford Sq. London.

Renfrew (1987), Colin: *Archaeology and Language*, J. Cape, London.

Robertson (1993), B. & I. Taylor: *Gaelic; A Complete Course for Beginners* Teach Yourself Books, 2nd. Ed. Hodder Headline, London.

Roux (1992), Georges: *Ancient Iraq*, Penguin Books, London..

Rudgley (1999), Richard: *The Lost Civilizations of the Stone Age*, The Free Press, N.Y.

Ryan (1998), William & Walter Pitman: *Noah's Flood; The New Scientific Discoveries about the Event that Changed History*. Simon & Scuster, N.Y.

Schenkl, C., ed. 1888. "Claudii Marii Victoris oratoris Massiliensis Alethia" *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 16:335-498

Sági (1994) Károly: *A fenékpusztai későrómai erőd ásatási eredményei*. in: *A Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai*, pp.: 191-198. Magyar Történelmi Iskola, Ed. Csihák György, Budapest-Zürich.

Semino (2000), O., G. Passarino, P.J. Oefner, A.A. Lin, S. Arbuzova, L.E. Becknam, G. De Benedictis, P. Francalacci, A. Kouvatsi, S. Limborska, M. Marcikiae, A. Mika, B. Mika, D. Primorac, A. S. Santachiara-Benerecetti, L.L. Cavalli-Sforza, P.A. Underhill: „The Genetic legacy of paleolithic Homo sapiens sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective.” *Science* **290**, pp.: 1155-1159.

Sherratt (1998a), Andrew: *The Transformation of Early Agrarian Europe: The later Neolithic and Copper Ages 4500-2500 BC*, in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 167-202.

Sherrat (1998b), Andrew: *The Emergency of Elites: Earlier Bronze Age Europe, 2500-1300 BC.* in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 244-276.

Solecki (1971), R.S.: *Shanidar: The First Flower People.* Alfred Knopf, New York.

Speiser (1841), E. A.: *Introduction to Hurrian*, Reprinted from Annual of the American Schools of Oriental Research, XX. 1940-41.

Stone (1999), Richard: *Black Sea Flood Theory to Be Tested.* *Science* **283**, pp.: 915-916.

Sulimirski, Tadeusz. 1970. *The Sarmatians.* New York: McGraw-Hill.

Swadesh (1952), M.: *Int. Journ. of Amer. Linguistic*, **16**, p. 157, 1950; *Proc. Amer. Philol. Soc.*: **96**, 457.

Schwarz (1990), H.P. & A.G. Latham: *Absolute Age Determination of Travertines from Vértesszőlős.* in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 549-552.,

Szabó (1878), Károly: *A magyar vezérek kora*, Rath Mor, Budapest.

Szabó (1971), Miklós: *A kelták nyomában Magyarországon.* Hereditás. Corvina Kiadó. Budapest.

Szekeres (1993), István: *Őstörténetünk írásjelekben.* in: *Írástudományi Tanulmányok; Bronzkori magyar írásbeliség.* Sz. Varga Géza, Írástörténeti Kutató Intézet, Budapest.

Szekfü (1917), Gyula: *A magyar állam életrajza*, 'Újságüzem' könyvkiadó és nyomda, Budapest.

Szigeti (1995), István: *A Szent Korona titka.* Aachen. 2. Kiadás, Lakitelek.

Szöllösy (1999) Kálmán: *A Nagyszentmiklósi aranykincs és rovásfeliratai – a vesztés fejedeleme.* *Turán XXIX (Új I).* pp.: 17-48.

Tagányi (1878?), Károly: *A faluközösségek története Magyarországon.* in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 336-380.

Tauszik (1990) Tamás: "Genetikai vizsgálatok és a magyarság történelme." *Magyar Tudomány* 1990/8.

Taylor (1998), Thimoty: *Thracians, Scythians, and Dacians*, in.: B. Cunliffe: *Prehistoric Europe; An Illustrated History.* Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 372-410.

Thoma (1990) Andor: *Human Tooth and Bone Remains from Vértesszőlős*, in: *Vértesszőlős: Site, Man and Culture*, Ed.: Miklós Kretzói and Viola T. Dobos, Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 253-262.

Time-Life (1994), Books: *Lost Civilizations; Celts: Europe's People of Iron*, Alexandria, Virg.

Todd (1998), Malcolm: *Barbarian Europe, AD 300-700.* in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 447-482.

Tullar (1977), Richard M: *The Human Species.* McGraw-Hill, New York.

Varga (2001) Csaba: *JEL, JEL, JEL, avagy az ABC 30000 éves története*. Fríg Kiadó, h. n.

Werner, Joachim. 1956. *Beitrage zur Archologie des Attila-Reiches*. Munich.

Weston, Jessie L. 1910a. *Chief Middle English Poets*. Boston: HoughtonMiillin.

Vikár (1977), László: *A magyar népzene volgai török és finnugor kapcsolatai* in: *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Ed: Bartha A., Czeglédy K és Róna-Tas A., Akadémia Kiadó, Budapest. pp.: 291-303.

Világszép Népmesék, Móra, Budapest, 1962.

Viski (1928) Károly, Bátky Zsigmond és Györffy István: *Magyar Népművészet*. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára megbízásából és anyagi támogatásával kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

Whittle (1998), Alasdair: *The First Farmers*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 136-166.

Winn (1981), S.M.M.: *Pre-Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinca Culture ca. 4000 BC*, Western Publishers, Calgary.

Winn (1981), S.M.M.: *Pre-Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinca Culture ca. 4000 BC*, Western Publishers, Calgary.

Winograd (1988), Isaac J., Barney J. Szabo, Tyler B. Coplen & Alan C. Riggs: *A 250,000 Year Climatic Record from Great Basin Vein Calcite: Implications for Milankovitch Theory*, *Science*, **242**, pp.: 1275-1280.

Winter (199?) Erzs: *Szibériai rokonaink*, Duna TV, Fuji és Soros Alapítvány. A kiadói évszám nincs megadva.

Zétényi (1997) Zsolt: *A Szentkorona-eszme mai értelme*. Püski, Budapest.

Zeuner (1946), Frederick E.: *Dating the Past; An Introduction to Geochronology*. Methuen & Co. London.

Zsirai (1935) Miklós: *Finnugor rokonságunk*, MTA, Budapest. Uráli nyelv-rokonainkkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével közreadta: Zaicz Gábor, Trezor Kiadó, Budapest, 1994.